

RAPPORT 292
2007

Romer i skolan – en fördjupad studie

Skolverket

Romer i skolan
– en fördjupad studie

Beställningsadress:
Fritzes kundservice
106 47 Stockholm
Telefon 08-690 95 76
Telefax 08-690 95 50
E-postadress:skolverket@fritzes.se

Beställningsnummer: 07:978

ISSN 1103-2421
ISRN SKOLV-R-292-SE

Omslagsfoto: Hans Alm

Tryck E0-print, Stockholm 2007

Innehåll

Förord	7
Sammanfattning	8
Åtgärder	9
Bakgrund och utgångspunkter	11
Romers bakgrund och språk	11
Romer och minoritetspolitiken.....	13
Romer i Europa	14
Författningar inom skolområdet.....	15
Förskolan	15
Grundskolan	16
Gymnasieskolan	17
Fristående skolor	17
Information om icke skolpliktiga ungdomar	18
Frånvaro och ordningsregler.....	18
Nya beslut av betydelse för romska barn och skolelever.....	18
Tidigare studier av Skolverket	20
Några andra studier	24
Metoder och frågeområden	26
Utgångspunkter	26
Metoder	26
Frågeområden.....	28
Skolsituationer	30
Tre fallstudier.....	30
A-skolan	30
B-skolan	33
C-skolan	37
Sammanfattning av fallstudieskolorna	39
Hur organiseras undervisningen?	40
Brobyggare, elev- eller lärarassistenter	42

Modersmål och studiestöd	43
Erbjudande om undervisningen och deltagande	43
Intresset och tillgången på lärare	44
Hur schemaläggs undervisningen?	45
Frånvaron ett stort problem	46
Vuxenutbildning ett sätt att kompensera	49
Diskriminering och mobbing	51
Pojkar och flickor	52
Diskussion och förslag till åtgärder	54
Romer en heterogen grupp med olika erfarenhet av skolan	54
Förskola en outnyttjad resurs	55
Uppsökande verksamhet och stöd med kontinuitet behövs	56
Skolan måste ställa krav på både närvaro och skolarbete	56
Romska skolbarn har rätt till skydd mot diskriminering	58
Skolan är central för romer när det gäller att utveckla sitt språk	60
Förutsättningar för vuxenutbildning viktigt stöd	61
Åtgärder i sammanfattning	62
Referenser.....	63
BILAGA I-IV.....	66
1. Frågeguide till intervjuer med romska föräldrar.....	67
2. Intervjuguide för intervju med romska skolbarn	69
3. Intervjuguide för intervjuer med kommunföreträdare ang. romska skolbarn (skolchefer, rektorer)	70
4. Intervjuguide med lärare för romska skolbarn	71
5. Förteckning av kommuner som har elever, berättigade till modersmålsundervisning i romani chib 2006, samt antalet del- tagande elever. Gäller varieteterna kalderari/lovvara samt Kalé	72

Förord

Hur har romska skolbarn det i skolan? Hur ser romska föräldrar på sina barns utbildning och framtid? Hur många läser sitt modersmål och i vilken omfattning får alla barn kunskap om romsk kultur? Det är några frågor vi försöker att besvara i denna rapport.

Romer är, liksom judar, samer, sverigefinnar och tornedalingar erkända minoriteter i Sverige, vilket innebär att de har särskilda rättigheter. Sverige ratificerade den europeiska konventionen om skydd för nationella minoriteter år 2000. Det innebär bl.a. att Sverige har ett ansvar för att skydda deras kultur och tradition. Dessutom skall staten främja fullständig och effektiv jämlikhet mellan personer ur minoritets- och majoritetsbefolkningen inom de ekonomiska, sociala, politiska och kulturella områdena. I minoritetsspråkskonventionen, som antogs samma år, har staten gjort ett åtagande att skydda och utveckla minoriteternas språk.

Regeringen har givit Skolverket i uppdrag att genomföra en fördjupad studie av situationen för romer i den svenska skolan. Studien har genomförts som fallstudier i Göteborg, Linköping, Malmö, Norrköping och Stockholm. Sammanlagt har 18 skolor besökts. Skolverkets nationella statistik beträffande modersmålsundervisning har också utnyttjats i studien.

Till studien har knutits sju representanter för romska organisationer, som deltagit som experter och medverkat i hela studien. De romska representanterna är Baki Hasan, Dimitri Florin, Sima Millon, Sonny Jenfjord, Birger Rosengren, Eva Rosengren och Soraya Post. I ett inledande skede deltog också Erland Kaldaras Nikolizsson och Adam Szoppe. Från Skolverket har Sofia Kling, Charlotte Mannerfelt och Karin Wahlström, genomfört fallstudier och skrivit rapporten, tillsammans med Lena Hammarberg, projektledare.

Även Lena Malterin, Moa Morin, Miska Tarma samt praktikant Ghada Najem har deltagit i projektarbetet. Samråd har skett med Mai Beijer, Myndigheten för skolutveckling, Seija Ketola, Integrationsverket samt med Domino Kai, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering.

Till alla skolor som medverkat i studien och som beredvilligt delat med sig av sina erfarenheter vill vi härmed framföra vårt varma tack!

Stockholm 1 februari 2007

Per Thullberg
Generaldirektör

Lena Hammarberg
Enhetschef

Sammanfattning

I denna studie har romska skolbarns situation undersökts. Studien har genomförts som fallstudier i ett antal skolor och tillsammans med representanter för romer. Intervjuer med skolchefer, rektorer, lärare, föräldrar och elever ligger till grund för resultaten, liksom litteraturstudier och tidigare undersökningar. Skolor i Stockholm, Göteborg, Malmö, Linköping och Norrköping har besökts och kommunernas insatser för att förbättra situationen för skolbarnen har varit i fokus. Dessutom har skyddet för nationella minoriteter och historiska minoritetsspråk liksom skyddet mot diskriminering, varit utgångspunkter.

Inledningsvis refereras en rapport om romers skolsituation, som Skolverket lämnade under 1999, där ett antal problem beskrivs. Sedan dess har inflyttningen av romer fortsatt, framför allt från forna Jugoslavien. Det måste konstateras att många problem kvarstår trots att åtta år passerat och att många av de förslag som lämnades delvis är genomförda. Samtidigt kan sägas att romerna är en heterogen grupp, att skolsituationen varierar och att exempel på goda skolsituationer finns. I studien har många elever uttalat att de har ambitioner att gå vidare till gymnasieskolan, möjligen är det ett tecken på att en positiv förändring är på gång. Fortfarande präglas bilden dock av att många elever har stor frånvaro, inte avslutar grundskolan med fullständiga betyg och att få går vidare till ett nationellt program i gymnasieskolan. Skolverket kan emellertid konstatera att aktiva insatser från skolorna ger resultat och vill trycka på vikten av att ogiltig frånvaro inte accepteras.

Kommunernas ambitioner går i mångt och mycket ut på att bemöta romska barn som andra, med de individuella behov av särskilt stöd som de kan ha och med de insatser som står skolorna till buds. Det innebär att de flesta elever med romsk bakgrund går tillsammans med andra elever i ordinarie klasser, något som majoriteten föräldrar och elever uppskattar. De får också särskilt stöd av specialpedagoger individuellt och ibland i särskilda undervisningsgrupper på sätt som övriga elever får. De särskilda insatser som görs enbart för romska elever, består i huvudsak av att anställa romska assistenter för de romska skoleleverna. Assistenternas uppgifter är att underlätta kontakterna mellan hem och skola och att stödja eleverna i skolan. Erfarenheterna av de romska assistenterna är positiva. På samma sätt som tidigare präglas ofta dessa insatser av att vara tillfälliga satsningar. Skolverket menar att särskilda satsningar för romska elever är motiverade och bör ha långsiktig karaktär.

Få elever studerar sitt modersmål och detta förhållande verkar inte förändras. En orsak tycks vara att romer inte uppger sin bakgrund, troligen för att de vill undvika negativ särbehandling. En annan orsak kan vara att romer

uppfattar att det i första hand gäller att välja svenskundervisningen, eftersom de ofta bristfälliga språkkunskaperna i svenska är ett stort problem. Ytterligare en orsak är missnöje med den undervisning som erbjuds. Om läraren talar fel dialekt/varietet av romani, hjälper det inte att han/hon är rom. Skolverket anser att informationen till föräldrar om elevers rätt till modersmålsundervisning och fördelarna med detta, måste förbättras.

Fallstudien visar att mobbning och trakasserier förekommer, även om det inte tycks vara något stort problem för elever och föräldrar i de besökta skolorna. Skolverket kommer att följa upp denna fråga ytterligare i det regeringsuppdrag rörande förekomst av diskriminering på grund av bland annat etnisk tillhörighet, som verket för närvarande planerar att genomföra. Upplevelsen av att bli diskriminerad och trakasserad och att Sverige är ett rasistiskt land, är djupt rotad hos romer och många vuxna har talat om sina erfarenheter av detta i samtalen under studiens gång. I en studie från Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO) menade cirka 90 procent att Sverige är ett rasistiskt land och lika många anser att Sverige till viss del eller i hög grad är fientligt inställt till romer.¹ I denna rapport har spår av detta kunnat ses bland annat i en skola, där skolledaren noterat att romer stod lägst i rang på skolan bland eleverna och i en annan skola där rektorn konstaterar att föräldrarna drog sig för att sätta sina barn i skolan, då många romer fanns där. Men överlag finner Skolverket att skolor försöker att vara uppmärksamma på förekomst av mobbning och andra former av trakasserier.

Åtgärder

Skolverket anser att

- kommunerna måste intensifiera sin uppsökande verksamhet, stimulera och finna attraktiva lösningar på förskoleverksamhet för romska föräldrar, i samarbete med dessa,
- kommunernas särskilda insatser för romska barn och elever måste planeras och genomföras med kontinuitet och uthållighet. Lärarassistenter har visat sig fungera väl, men dessa behöver handledning och fortbildning,
- en trygg skolmiljö och samverkan med föräldrar är av fundamental betydelse för romska elevers skolgång. Skolverket kommer under år 2007 att följa upp lagen om förbud mot diskriminering och trakasserier utifrån etnisk tillhörighet. Även rätten till utbildning kommer att följas,

¹ DO 2004 Diskriminering av romer i Sverige – rapport från DO:s projekt åren 2002 och 2003 om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av romer.

- elevers skolplikt och rätt till skola måste hävdas och stödjas på flera sätt. Skolors uppföljning av elevers frånvaro bör ges hög prioritet, förslagsvis genom noggrant utarbetade och kända rutiner för detta. Uppsökande arbete är ett verksamt instrument. Upprepad eller långvarig ogiltig frånvaro skall utredas och åtgärdas. Samverkan med andra myndigheter bör i vissa fall övervägas,
- Skolverkets statistik rörande modersmålsundervisning måste förbättras så att de varieteter av romani som förekommer kan registreras. Arbetet med detta är inlett. Även kommunernas statistik över elever, berättigade till modersmålsundervisning måste förbättras,
- insatser i kommunerna för att höja andelen romska elever som utnyttjar modersmålsundervisning, bör vidtas,
- undervisningen om de nationella minoriteterna i skolorna måste bli mer allmänt förekommande. Skolverket kommer att informera om gällande regler,
- vuxenutbildningsalternativ för romer behöver utvecklas, stimuleras och stödjas, bland annat genom att hitta system så att de kurser som romer skaffat på olika håll kan valideras. Studiefinansieringen behöver finna en form så att romer med bristande grundläggande kunskaper kan studera vidare,
- Myndigheten för skolutveckling bör få fortsatt stöd för att utveckla nya former av modersmålsundervisning i romani på distans, samt att
- former för samverkan över myndighetsgränser och med romska organisationer behöver utvecklas på central och lokal nivå, för att häva utanförskapet, öka jämställdheten och förbättra skolgången.

Bakgrund och utgångspunkter

Regeringen har uppdragit åt Skolverket att genomföra en fördjupad studie av situationen för romer i den svenska skolan.

Uppdraget skall omfatta följande:

1. En kartläggning av kommunernas insatser för att förbättra skolsituationen för romska barn i grund- och gymnasieskolan.
2. En belysning av situationen för romska barn inom grund- och gymnasieskolan och då särskilt utifrån skyddet för nationella minoriteter och historiska minoritetsspråk samt skyddet mot diskriminering.
3. Åtgärder för att öka kommunernas förutsättningar att informera om de rättigheter som romer och andra nationella minoriteter har.
4. Både ett barn- och ett könsperspektiv skall beaktas, bland annat för att utreda om romska pojkar och flickors skolsituation ser olika ut.
5. Samråd med företrädare för romska organisationer skall ske och med berörda myndigheter. Romers upplevelser av utbildningssituationen och behov av stöd samt insatser som kan främja romers rätt till utbildning på lika villkor skall särskilt uppmärksammas.

Regeringens råd för romska frågor skall hållas informerat om arbetet.

Romers bakgrund och språk

Huvuddelen av romerna räknar sitt ursprung till nordvästra Indien och gränsen mot nuvarande Pakistan. Troliga orsaker till att de lämnade landet var religionskrig, hungersnöd och farsoter. De lämnade ursprungslandet i olika etapper före och efter 1100-talet och spred sig i Europa på 1300-talet. De första romerna kom till Sverige redan under 1500-talet och då framför allt från andra europeiska länder och Ryssland.² En rad påbud under 1500- och 1600-talet syftade till att utvisa och utrota romerna. Den svenske ärkebiskopen deltog i förföljelsen genom att förbjuda prästerna att ha samröre med romerna och att döpa deras barn. År 1637 utfärdades stadgar om utvisning av kvinnor och barn och dödsstraff för romska män. Många förvisades på 1600- och 1700-talet till orter i gränstrakter mot Ryssland, orter som numer tillhör Finland. Några tusen av senare generationer till dessa romer har återvänt till Sverige efter 1954, då restriktionerna mot invandring av romer lättade.

² Enligt Birger Rosengren, Resandefolkets Romano Riksförbund tillhör resandefolket de första romerna (resanderomer) som kom till Sverige och anlände till Stockholm 1512. Likaså var det resande (som då kallades tattare) som drabbades av fördrivningen från riket 1637, "Placat om Tartarnes fördrifwande af landet".

Många, framför allt finska romer, har sedan dess flyttat fram och åter mellan länderna. Under 1700-talet förändrades politiken successivt mot att försöka assimilera romer, bl.a. genom lösdriverilagar, som förbjöd kringströvande. Under senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet kom en ny grupp romer från Ryssland via Finland och från Ungern via Frankrike och Danmark. De åtta släkter som kom i den emigrationsvågen tillhörde framför allt släktena keldaresha, lovara och tjurari. Under 1960- och 70-talen kom flyktingar från olika länder i Europa. Med den sista strömmen av romska flyktingar under 1980- och 90-talen har ett stort antal utomnordiska romer kommit från olika delar av östra Europa, främst från forna Jugoslavien. Det finns alltså romska släkter, som bott i Sverige i århundraden medan andra är nyanlända flyktingar eller invandrare från 1960- och 70-talen och framåt. De romer som finns i Sverige är således en mycket heterogen grupp. Trots att romerna bott i många olika länder och inte haft ett eget land sedan de lämnade Indien, har de lyckats bevara en gemensam identitet och kultur.³

I Sverige har bestämts att resandefolket ska räknas till den nationella minoriteten romer. I Norge däremot har den norska staten bestämt att resandefolket och romerna bildar varsin egen minoritetsgrupp.

Hur många romer som finns i Sverige idag, är omtvistat. De officiella siffrorna brukar vara cirka 15 000–20 000 samt minst 20 000 resande.⁴ I Sverige har statliga myndigheter gjort en indelning i svenska, finska, utomnordiska, nyanlända samt resande romer. Romernas språk är romani, även kallat romani chib (chib betyder språk) eller romanes. I denna rapport har vi valt att benämna språket romani. Ursprunget till romers språk är de indiska språken sanskrit, hindi och punjabi.

Tack vare att romerna bott i många skilda länder har många låneord införts från länder där romerna bott. Romani har därmed utvecklats på olika sätt och man räknar idag med att det finns cirka 60 olika dialekter. Vanligt förekommande dialekter i Sverige är kelderash, lovari, arli, *kaale* (*finsk romani*), sinti och svensk rommani (resandes språk).⁵ För att kunna kommunicera internationellt eller nationellt mellan olika grupper av romer, används oftast kelderash eller arli. Alla romer talar dock inte romani, några kan bara vissa ord. Romernas utsatta situation har bidragit till att vissa grupper upphört med att tala och utveckla sitt språk.⁶

Romska barns skolgång i Sverige förhindrades tidigare av att romer inte fick tillåtelse att stanna längre än några dagar på samma ställe. Först 1960 fastställ-

³ Hyltenstam, Kenneth 1999. Sveriges sju inhemska språk; Regeringens proposition 1998/99:143

⁴ Enligt Sonny Jenfjord, representant för Föreningen Resande Folkets Riksorganisation, utgör resandefolket i landet närmare 100 000 personer.

⁵ Finsk romani kallas också Kalé.

⁶ Hyltenstam 1999

des att romska barn skulle integreras i den vanliga skolan. Vid samma tid hade de flesta romska familjer flyttat in i permanenta bostäder.⁷ Fortfarande möter romer många gånger negativa attityder, fördomar och diskriminering, både i samhället och i skolan.⁸ Detta har hos många romer skapat en avvaktande hållning gentemot majoritetssamhället och ibland också gentemot skolan.

Romer och minoritetspolitiken

I februari 2000 ratificerade Sverige den europeiska konventionen om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk.⁹ För att förverkliga ramkonventionen har ett särskilt politikområde skapats. Konventionerna innehåller bestämmelser om skydd för minoriteternas språk men också kultur, tradition och religion. Enligt den svenska minoritetspolitiken är de nationella minoriteterna samer, sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar. Utgångspunkten för minoritetspolitiken är att upprätthålla och utveckla de mänskliga rättigheterna. Det är upp till varje enskild person som tillhör en nationell minoritet att avgöra om han eller hon vill behandlas som sådan. Staten har ansvar för att främja fullständig och effektiv jämlikhet mellan personer ur minoritets- respektive majoritetsbefolkningen inom alla områden av de ekonomiska, sociala, politiska och kulturella områdena. Staten skall också undvika sådana åtgärder som syftar till att assimilera personer som tillhör nationella minoriteter mot deras vilja och skall skydda dem mot sådana åtgärder som syftar till sådan assimilering.

Syftet med minoritetsspråkskonventionen är att bevara och utveckla den flerspråkighet och det kulturella arv som historiskt karakteriserat Europa. Tanken i konventionen är att minoritetsspråken skall stödjas utan att det skall gå ut över det officiella språket, i vårt fall svenskan. Minoritetsspråken skall stödjas så att de hålls levande. De språk som erkänts som minoritetsspråk i Sverige är finska, jiddisch, meänkieli, romani och samiska. Enligt konventionen skall Sverige erbjuda undervisning på minoritetsspråket för de elever vars anhöriga begär det och om antalet elever bedöms vara tillräckligt.

Ett exempel på lokala initiativ utifrån den statliga inriktningen av minoritetspolitiken är kommunfullmäktige i Stockholms beslut. Med anledning av de nya åtagandena beslöts under 2006 att satsa medel på information om de nationella minoriteterna m.m. till stadens anställda och allmänheten. Förslaget berör såväl utbildningsinsatser inom grund- och gymnasieskola och vuxenutbildning som förstärkningar för att bredda kulturutbudet.¹⁰ Ett annat

⁷ Regeringens proposition 1998/99:143.

⁸ Ombudsmannen mot etnisk diskriminering 2004: Diskriminering av romer i Sverige – rapport från DO:s projekt åren 2002 och 2003 om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av romer

⁹ Prop. 1998/99:143, bet 1999/2000:KU6, rskr.1999/2000:69).

¹⁰ Utlåtande 2006:1 RVI (Dnr 337-2951/2005)

exempel är att man i en av Malmös stadsdelar planerar en utbildning i romsk kultur, som riktar sig främst till pedagoger men också till elever.¹¹

Romer i Europa

Romerna i Europa har liksom i Sverige varit förföljda i olika länder och på skilda sätt, antingen genom försök till tvångsassimilering eller genom att de jagats bort från trakten eller landet. Mellan 0,5 och 4 miljoner romer dödades i Nazitysklands koncentrationsläger, siffrorna varierar beroende på källa. Ungefär hälften av Europas nuvarande romska befolkning på ca 10 miljoner är barn i skolåldern. Av dessa barn i Europa utanför Norden, får cirka hälften troligen ingen skolgång.¹²

Europeiska unionen, EU, har i maj 2006 lämnat en rapport om romers utbildningssituation.¹³ I denna konstateras att romska elever utsätts för direkt och systematisk diskriminering i utbildningen. Orsaker till detta är flera samverkande faktorer som usla levnadsvillkor med hög arbetslöshet, dåliga bostäder och dålig tillgång till hälso- och sjukvård. I några medlemsstater har kulturella och interkulturella strategier antagits, men EU konstaterar att mycket mer systematiska förändringar krävs för att förbättra nuvarande situation. EU konstaterar också att det råder en avsaknad av statistiska data rörande utbildning, vilket EU menar att Eurostat bör engageras i. Visserligen finns problem med etnisk registrering, men mer kunskap om förhållandena är nödvändigt för att kunna utarbeta strategier och insatser. EU menar att data kan insamlas anonymt och därmed kan individers integritet skyddas.

Erfarenheterna i de flesta EU-länder är att inte alla romska elever kommer till skolan och att frånvaron bland eleverna är stor. I rapporten menar man att detta kan bero på att föräldrarna inte är övertygade om värdet av skolgången. Ett annat skäl kan vara att skolorna är alltför overseende med elevernas frånvaro. En tredje förklaring är att vissa fattiga elever kan ha svårt att komma till skolan. Få går över till secondary education och många slutar i förtid. Kunskapen om de romska elevernas prestationer är låg, men indikationer finns som pekar mot att deras prestationer är sämre än genomsnittets.

Trots att formell segregering inte längre förekommer, sker detta i praktiken. Dels blir det en följd av boendesegregeringen, dels placeras ofta romska elever i särskilda grupper utifrån särskilda behov, vilket också kan leda till placering i specialskolor, avsedda för elever med utvecklingsstörning. Detta fenomen ses t.ex. i Ungern, Slovakien och Tjeckien.

Det finns enligt rapporten en brist på information om romer i läroplaner-

¹¹ Muntligt meddelande Ingegerd Ekström, Chef stadsdelen södra innerstaden, Malmö kommun 2006-12-07.

¹² Rodell Olgac, 2005, Den romska minoriteten i majoritetens skola

¹³ European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia: Roma and Travellers in Public Education, Maj 2006

na och brist på material om romer att använda i utbildningarna. Lärare är alltför dåligt utbildade i att möta multietniska klasser och får alltför dåligt stöd av interkulturella experter i sina arbeten. Fördomar uttrycks i form av trakasserier och syndabockstänkande i skolor. Förskolor för romska barn saknas. Förskolor ses som en viktig start för barnen som underlättar att förstå skolans normer och förväntade beteenden. Slutligen slår rapporten fast att föräldrarnas erfarenheter av diskriminering och fördomar hindrar dem från att inse hur de kan använda utbildning som en väg att förbättra sina liv och skapa förändring.¹⁴

Författningar inom skolområdet

Nedan beskrivs några av de författningar inom det svenska skolväsendet som dels rör alla elever, dels särskilt rör undervisningen av barn och elever som hör till någon av de nationella minoriteterna. Observera att texten nedan inte är fullständiga författningstexter.

Förskolan

Varje kommun skall ansvara för att barn som är bosatta i Sverige och som stadigvarande vistas i kommunen erbjuds förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg. Barn som fyllt ett år har rätt till förskola. (Skollagen 2 a kap. 1 §, 6 §)

Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling, kan få förskoleplats före de fyllt ett år. Kommunen skall genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som behöver anvisas plats på grund av behov av särskilt stöd. (Skollagen 2 a kap. 9 §)

Barn skall erbjudas plats i förskola från och med höstterminen det år då de fyller fyra år. Förskolan skall omfatta minst 525 timmar om året. Kommunen skall informera föräldrarna om verksamheten i förskolan och syftet med denna. (2 a kap. 8 a §, SFS 2000:1375)

I läroplanen för förskolan (Lpfö 98) anges att förskolan kan bidra till att barn som tillhör de nationella minoriteterna får stöd i att utveckla tillhörighet till fler än en kultur. I läroplanen står:

Språk och lärande hänger ouplösligt samman liksom språk och identitetsutveckling. Förskolan skall lägga stor vikt vid att stimulera varje barns språkutveckling och uppmuntra och ta tillvara barnens nyfikenhet och intresse för den skriftspråkliga världen. Barn med utländsk bakgrund som utvecklar sitt modersmål får bättre möjligheter att lära sig svenska och även utveckla kunskaper inom andra områden.¹⁵

¹⁴ a.a.

¹⁵ Lpfö98

Förskolan skall sträva efter att varje barn utvecklar sin identitet och känner trygghet i den. Vidare skall förskolan sträva efter att varje barn känner delaktighet i sin egen kultur och utvecklar känsla och respekt för andra kulturer. Som ett ytterligare strävansmål anges sedan april 2005 att barn med annat modersmål än svenska utvecklar sin kulturella identitet samt sin förmåga att kommunicera på såväl svenska som på sitt modersmål.

Grundskolan

Modersmålsundervisning

Modersmålsundervisning i grundskolan regleras i 2 kap. 9–14 §§ grundskoleförordningen. En elev har rätt till undervisning i modersmål om en eller båda vårdnadshavarna har annat språk än svenska som modersmål och om språket utgör dagligt umgängesspråk för eleven. Förordningen kräver också att eleven har grundläggande kunskaper i språket. För en samisk, tornedalsk eller romsk elev gäller dock inte kravet på dagligt umgängesspråk.

Ämnet modersmål vänder sig enligt kursplanen för modersmål i grundskolan till de elever som har sitt modersmål som ett levande umgängesspråk. På samma sätt som i förskolan ses modersmålet som ett ämne som bland annat utvecklar elevernas kunskap om det kulturella arvet. I detta ingår historia, traditioner, folk och land. Även de nutida samhällsförhållandena hör till de väsentliga kunskaperna. Den egna kulturkretsens musik, sånger och visor, rim och ramsor är viktiga delar av kulturarvet och därmed av ämnet.

En kommun är skyldig att anordna modersmålsundervisning i ett språk endast om det finns lämplig lärare. Det är kommunens ansvar att bedöma lärarens lämplighet. Kravet på minst fem elever, som finns för andra språkgrupper, gäller inte för samiska, tornedalsfinska eller för romska elever.¹⁶ Modersmålsundervisning kan anordnas som språkval, elevens val, skolans val eller utanför timplanebunden tid. Modersmålsundervisning får inte omfatta mer än ett språk för en elev. En romsk elev som kommer från utlandet kan dock få modersmålsundervisning i två språk om det finns särskilda skäl för det.¹⁷ Modersmålsundervisning utanför timplanebunden tid kan begränsas till högst sju läsår om inte eleven har ett särskilt behov av sådan undervisning. Denna begränsning gäller dock inte för samiska, tornedalsfinska eller finska elever.

¹⁶ Skolverket har nyligen på regeringens uppdrag beräknat kostnader för en eventuell förändring av författningen så att alla minoritetsspråken jämställs beträffande kravet på minst fem elever. Dnr 2006:1220.

¹⁷ Denna möjlighet tillkom utifrån de finska romernas situation. De finska familjernas umgängesspråk var finska och kunskaperna i modersmålet var i regel mycket begränsade, på grund av den utsatthet som romerna tidigare befunnit sig i. Samma situation råder för många andra romer, t.ex. för barnen från Kosovo som har serbiska som huvudspråk, etc. Bedömningen av de särskilda skälen görs av rektorn.

Tvåspråkig undervisning

För elever som har ett annat språk än svenska som dagligt umgängesspråk med en eller båda vårdnadshavarna får en kommun enligt grundskoleförordningen 2 kap. 7 §, anordna undervisning på umgängesspråket. För elever med finska som umgängesspråk får sådan undervisning anordnas även i årskurserna 7–9. Enligt förordningen om försöksverksamhet med tvåspråkig undervisning i grundskolan (2003:306) gäller att en kommun får anordna försöksverksamhet med tvåspråkig undervisning även för andra elever i årskurserna 7–9. Under den sammanlagda tid som tvåspråkig undervisning anordnas får högst hälften anordnas på umgängesspråket. I dagsläget finns såvitt bekant endast ett exempel i landet på en tvåspråkig klass med undervisning på romani och svenska.

Studiehandledning

En elev skall enligt 5 kap. 2 § få studiehandledning på sitt modersmål, om eleven behöver det. Den bedömningen kan bara göras lokalt, av rektorn.

Gymnasieskolan

I gymnasieförordningens 5 kap. finns bestämmelser om modersmålsundervisning i gymnasieskolan. Reglerna och de undantag som gäller de nationella minoriteterna är samma som i grundskoleförordningen. En skillnad är dock att det krävs goda istället för (som i grundskolan) grundläggande kunskaper i modersmålet för att berättigas undervisning. I gymnasieskolan kan modersmålsundervisning anordnas som individuellt val, utökat program eller som ersättning för annat språk än svenska och engelska. I praktiken ser det mycket olika ut, vilket hänger samman med kommunernas organisation av modersmålsundervisningen. Av kursplanen för modersmål i gymnasieskolan framgår att ämnets uppgift är att stärka den personliga och kulturella identiteten och förmågan att kommunicera med andra. Den kulturella identiteten uttrycks bl.a. i språket och litteraturen. Mötet med språk, litteratur och bildmedier kan bidra till mognad och personlig utveckling. Utbildningen syftar också till att ge eleverna möjligheter att ta del av sin ursprungskultur och att ge förutsättningar att aktivt delta i minoritetskulturens sociala, kulturella och politiska liv i Sverige. Ämnet syftar också till att hjälpa eleverna att göra jämförelser mellan olika kulturer och på så sätt bidra till att öka förståelsen och toleransen mellan människor från olika kulturer.

Fristående skolor

Även fristående skolor är skyldiga att anordna modersmålsundervisning. För en fristående skola gäller att den skall tillämpa de bestämmelser som gäller för motsvarande skolform inom det offentliga skolväsendet. Modersmålsunder-

visning kan anordnas antingen vid den fristående skolan eller genom att avtal träffas med annan anordnare.

Information om icke skolpliktiga ungdomar

En hemkommun skall löpande hålla sig informerad om hur de ungdomar är sysselsatta, som är under 20 år och som inte går i eller har genomgått gymnasieskolan eller motsvarande utbildning. (Skollagen 1 kap. 18 §)

Frånvaro och ordningsregler

Sedan 1 juli 2006 gäller nya bestämmelser om frånvaro i skolformsförordningarna. I grundskoleförordningens 6 kap. står: 8 a § Om en elev utan giltig anledning uteblir från skolarbetet, skall rektorn se till att en kontakt upprättas mellan skolan och elevens vårdnadshavare. (SFS 2006:205). Motsvarande bestämmelser finns för särskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och specialskolan.

Rektor ansvarar för att det finns ordningsregler för varje skola. I Skolverkets tolkning av bestämmelserna står: ”I ordningsreglerna kan man skriva in att eleverna ska komma på lektionerna och konsekvenserna av att en elev skolkar. Om en elev skolkar ska rektorn se till att kontakt upprättas med elevens vårdnadshavare. I ordningsreglerna kan man även behandla frågan om att elever ska komma i tid och vilka konsekvenserna blir om de, utan giltigt skäl, kommer för sent. Exempelvis bör vårdnadshavarna kontaktas.”

Nya beslut av betydelse för romska barn och skolelever

I regeringens proposition *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik*, (prop. 2005/06:2) lämnar regeringen förslag och bedömningar för det fortsatta arbetet på språkområdet. I propositionen framhålls att Sverige ratificerat den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk samt Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter. Romani har därmed jämte övriga minoritetsspråk en särställning i Sverige. Genom ratificeringen har Sverige åtagit sig att främja och skydda de nationella minoritetsspråken. Detta handlar dels om att vårda och utveckla språket dels om att den generation som berövats sina språkliga rötter, får stöd i att återerövra detta. En samlad språkvårdsorganisation föreslås, med uppgift att bl.a. främja vården av nationella minoritetsspråk och att överblicka villkoren för samtliga språk som talas i Sverige. I propositionen föreslås också att modersmålsundervisningens status höjs och att innovativa lösningar på området bör stödjas.

Den 1 juli 2006 inrättades *Institutet för språk och folkminnen*, efter en omorganisation av gamla språk- och folkminnesinstitutet. Till det nya institutet fördes svenska språknämnden, sverigefinska språknämnden och en del andra funktioner. Av instruktionen framgår att myndigheten skall samla in, bevara,

vetenskapligt bearbeta och sprida material om det svenska språket, de nationella minoritetsspråken finska, meänkieli, romani chib och jiddisch, det svenska teckenspråket samt dialekter, folkminnen, folkmusik och namn i Sverige.¹⁸ Helt nya insatser för romani, mäenkieli, jiddisch och svenskt teckenspråk kommer att påbörjas. Arbetet med romani skall huvudsakligen vara förlagt till språkrådet (tidigare språknämnden). Två halvtidstjänster kommer att inrättas för romer som skall arbeta med att ta fram hjälpmedel, dokumentera och beskriva språket samt med att sprida information om Romani chib. Arbetet kommer att följas av en referensgrupp av romer.¹⁹ Arbetet med att ta fram lexikon på romanis olika dialekter/varieteter, som hittills varit ett åtagande för Myndigheten för skolutveckling, flyttas också till Institutet för språk och folkminnen. Vetenskapligt arbete med att utveckla romani chib kommer också att bedrivas vid något universitet, enligt ett förslag från utbildningsdepartementet, som också är berett att stödja uppbyggnaden av verksamheten. Vidare kan nämnas att det under 2006 ges en introduktionskurs i romsk historia vid Södertörns högskola på 5 poäng och vid Uppsala universitet, Centrum för multietnisk forskning, gavs under 2006 en kurs på 5 poäng i romsk kultur.

Den nya lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling på skolområdet, bör också nämnas i detta sammanhang. Från den 1 april 2006 gäller en ny lag som förstärker och förtydligar skolans ansvar: *Lagen (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever*. Lagen omfattar all skolverksamhet från förskoleverksamhet till och med kommunernas vuxenutbildning. Lagen skall tillämpas på såväl allmänt som enskilt bedriven verksamhet.²⁰

Den nya lagen skall främja barns och elevers lika rättigheter i all verksamhet som regleras av nuvarande skollag. Lagen skall också motverka diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och funktionshinder. Lagen skall även förhindra och förebygga annan kränkande behandling som inte direkt kan hänföras till dessa diskrimineringsgrunder. Detta innebär att alla former av kränkande behandling, i vilket mobbning ingår, omfattas av lagen.

Elever som diskrimineras av skolans personal eller av andra elever kan ha rätt till skadestånd. Skolan har ett särskilt ansvar för att elever som utsätts för trakasserier får den hjälp de behöver. Jämställdhetsombudsmannen (Jämo), Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning (HomO), Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, religion eller annan trosuppfattning (DO), Handikappombudsmannen (HO) och Statens skolverk bevakar

¹⁸ SFS 2006:888

¹⁹ Muntligt meddelande Olle Josefsson, Språkrådet, 2007-01-04

²⁰ Se regeringens proposition 200706:38, Trygghet, respekt och ansvar- om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling.

lagens efterlevnad inom sina respektive ansvarsområden. Vad gäller annan kränkande behandling, som inte har att göra med den kränkte personens etniska tillhörighet, religion eller trosuppfattning, kön, sexuell läggning eller funktionshinder, har Skolverket tillsyn över lagen. Inom Skolverket finns vidare ett Barn- och elevombud för likabehandling. Barn- och elevombudet skall både informera om och se till att lagen följs samt föra barns och elevers talan gentemot huvudmän.

Huvudmannen för verksamheten skall se till att varje enskild verksamhet upprättar likabehandlingsplaner, där planerade åtgärder redovisas. Lagen ålägger bl.a. verksamheterna att aktivt arbeta för att förebygga och förhindra trakasserier och annan kränkande behandling, liksom att utreda påtalade trakasserier och annan kränkande behandling.

Tidigare studier av Skolverket

Skolverket har på regeringens uppdrag undersökt romers situation i skolan vid flera tillfällen. I den kartläggning som Skolverket gjorde år 1999 konstaterades att många romska elever hade hög skolfrånvaro och att många romska elever inte fullföljde skolan, men att detta varierade beroende på deras bakgrund. Många slutar redan i grundskolan och ytterst få, kanske någon procent, slutför en gymnasieutbildning. Rapporten framhöll att det fanns en misstro mot svensk utbildning bland många vuxna. Ett aktivt uppsökande arbetssätt från skolans sida visades vara framgångsrikt för att få eleverna till skolan, samtidigt som det bidrog till en ökad förståelse från ömse håll. Föräldrarna hade vanligen inga invändningar mot att barnen blev hämtade till skolan. Anställande av lärar-/elevassistenter med romsk bakgrund hade också prövats. Vikten av att assistenterna får utbildning och professionell handledning betonades. Stöd i form av läxhjälp, särskilda fritidshem för romer, särskilda klasser eller undervisningsgrupper för romer, beskrevs också. Skolverket föreslog att särskilda medel skulle avsättas för att stödja lokalt arbete kring romers skolsituation.²¹ Detta har såvitt Skolverket känner till aldrig förverkligats, däremot har romer självfallet fått del av andra satsningar i utsatta områden och för utsatta grupper av skolbarn.

Skolverket redovisade i början av år 2002 ett regeringsuppdrag angående utvecklingen av modersmålsundervisning och tvåspråkig undervisning avseende de nationella minoriteterna.²² I denna konstaterades att villkoren för minoritetsspråken var mycket olika. Bäst förutsättningar att utveckla sitt språk och sin kulturella identitet hade samerna med elever i sameskolan och de sverigefinska med fristående skolor och flerspråkiga klasser. För övriga elever var det sämre, de fick vanligen modersmålsundervisning en till två tim-

²¹ Skolverket, Romer och den svenska skolan 1999, Dnr 98:2652

²² Skolverket 2001, Undervisning i och på de nationella minoritetsspråken – kartläggning av situationen

mar per vecka, ofta förlagd till sen eftermiddagstid. Sämst förutsättningar hade romska elever.

År 2002 rapporterade Skolverket ytterligare ett regeringsuppdrag som omfattade romer, denna gång en kartläggning av modersmålsundervisningen och modersmålsstödet i förskola och skola omfattande all modersmålsundervisning och modersmålsstöd. I rapporten konstaterades att omfattningen av undervisning och stöd minskat under 1990-talet i förskola och alla skolformer utom i fristående skolor. Det var vanligt att skolorna använde ambulanderande lärare som arbetade på flera förskolor/skolor. Tvåspråkig undervisning var mycket ovanligt. I genomsnitt bedrevs undervisningen i grupper om sju elever och förlades vanligen till eftermiddagstid. En mindre del av modersmålsundervisningen bedrevs i form av studiehandledning. Under 1990-talet ökade elevantalet i grupperna och de var oftast heterogena när det gäller elevernas ålder och tidigare kunskaper. Genom att undervisningen vanligen inte ingick som en naturlig del av skolans reguljära verksamhet, försvårades samarbetet mellan modersmåls lärare och övriga lärare. Modersmåls lärarna kunde heller inte i önskvärd utsträckning bidra i den pedagogiska dialog som syftade till att utveckla elevernas modersmål och befrämja en flerkulturell identitetsutveckling.²³

I ovan nämnda rapport redogörs också för svensk och internationell forskning kring studieresultat för flerspråkiga elever. Forskningen pekar enligt rapporten entydigt på:

- att elevens kognitiva utveckling, lärande och identitetsutveckling främjas av undervisning på båda språken,
- att skolans och samhällets attityd till elevens språkutveckling påverkas av sociokulturella aspekter,
- att den pedagogik som används skall anknyta till elevens språkliga och kulturella erfarenheter,
- att bedömning av elevers språk- och begreppsutveckling måste göras utifrån en helhetssyn på språk och lärande,
- att anknytning mellan hem och skola har en avgörande betydelse eftersom förståelse och kunskap hos lärare och föräldrar är det viktigaste för att stödja barnens skolframgång.²⁴

Bland annat med anledning av de nya åtaganden som ratificeringen av konventionerna till skydd för de nationella minoriteterna innebär, fick Skolverket

²³ Skolverket 2002, Flera språk – flera möjligheter. Utveckling av modersmålsstödet och modersmålsundervisningen, rapport 228

²⁴ Skolverkets rapport 228:2002 s. 20

några år senare ett nytt uppdrag rörande de nationella minoriteternas utbildningssituation.

Av den enkät som ställdes till kommunerna under 2005 av Skolverket framgår att kommunernas kunskap om i vilken mån undervisning om de nationella minoriteterna förekom i skolan, var bristfällig. Av de 288 kommuner som svarade på frågan, visste 106 inte hur läget var, 40 svarade att det inte förekom och 142 att det gjorde det. Framför allt förekom undervisning inom samhällsorienterande ämnen som geografi, historia, religion och samhällskunskap, liksom inom finska, svenska och samiska.²⁵ Väl att märka gällde frågan då samtliga nationella minoriteter. Till detta kan läggas att den nyligen genomförda granskningen av läroböcker; *I enlighet med skolans värdegrund?* bland annat har studerat vad böcker och olika ämnen skriver om de nationella minoriteterna.²⁶ Enligt granskningen behandlar den svenska grundskolans läroböcker i mycket liten omfattning romer.

Skolverket konstaterade att endast 25 procent av dem som är berättigade till modersmålsundervisning i romani deltog i en sådan undervisning.²⁷ Dock samlar Skolverket endast statistik över den undervisning som bedrivs i varieteterna kalé och lovara/kelderash, vilket innebär att statistiken är bristfällig, eftersom varieteterna är flera. Siffrorna kan därför endast med dessa reservationer jämföras med 41 procent sammantaget bland övriga berättigade elever som deltog i modersmålsundervisning i minoritetsspråken. Enligt intervjuer med lärare och föräldrar berodde det låga deltagandet framför allt på kommunernas bristande information, inte bara beträffande möjligheter att läsa de nationella minoritetsspråken utan också beträffande kunskaper om barns språkutveckling och fördelarna med flerspråkighet.

Kommunerna menade å sin sida att det finns en låg efterfrågan på modersmålsundervisning. Skolverket konstaterade att utbildningssituationen för de nationella minoriteterna var otillfredsställande och att kommunernas insatser varierade.

Kartläggningen visade också att frågan om kommunernas undervisning i romani vanligen inte väcks på politisk nivå och att den heller inte föranleder några särskilda insatser från kommunens sida. I större städer var det vanligt att ansvaret för modersmålsundervisningen låg på en central enhet. Skolverket konstaterade att en tydlig och klar organisation underlättade för föräldrar och lärare att hitta fram till önskad service och få korrekt information. Tillgången till utbildade lärare på de nationella minoritetsspråken var ett problem. Av enkäten framgår att endast 15 modersmålslärare var anställda för att undervisa i språket romani, varav en enda på heltid. Antalet berättigade

²⁵ Skolverket 2005, De nationella minoriteternas utbildningssituation. Rapport 272

²⁶ Skolverket 2006, I enlighet med skolans värdegrund. Rapport 285

²⁷ Skolverket 2005, rapport 272

elever beräknades till 1 208, en siffra som bör ställas mot de minst 40 000 romer inklusive resandegrupperna som beräknas finnas i landet.

Undervisningen bedrevs då antingen som elevens eller skolans val eller i undantagsfall som elevens språkval. Undervisningen genomfördes vanligen i åldersblandade grupper.

I Skolverkets rapport lämnades ett antal förslag för att förbättra situationen, bland annat att kravet på grundläggande kunskaper i språket som krav för att få modersmålsundervisning, skall tas bort. Skolverket föreslog också att bestämmelser om minoritetsspråken skall tas in i en särskild bestämmelse i grundskole- och gymnasieförordningarna. Dessutom föreslogs informationsinsatser om vilka rättigheter de nationella minoriteterna har samt om minoritetsspråken på såväl nationell som lokal nivå. Beträffande den högre utbildningen föreslogs att en strategi bör utarbetas för hur universitetsutbildningar i de nationella minoriteternas språk och kultur kan utvecklas. Det nyinrättade Institutet för språk och folkminnen kan sägas svara mot det förslaget, liksom utbildningsdepartementets planerade uppdrag till ett universitet att ansvara för att utveckla minoritetsspråket romani chib.

Beträffande de romska eleverna specifikt föreslog Skolverket en rad utvecklingsinsatser;

- Myndigheten för skolutveckling ges möjlighet att fortsätta att stödja den romska minoriteten i syfte att minska bristen på modersmållärare.
- Myndigheten för skolutveckling ges möjlighet att fortsätta utveckla undervisning i modersmålet delvis på distans.
- Kommunerna bör undersöka möjligheten att utveckla olika arbetssätt för att kompensera effekterna av problem med rekrytering av lärare och för att förbättra modersmållärares arbetssituation.

När det gäller bristen på läromedel föreslog Skolverket att

- Myndigheten för skolutveckling ges möjlighet att bistå med fortsatt stöd till de nationella minoritetsspråken genom fortsatt satsning på utvecklandet av lexikon, läromedel etc., beträffande romani.²⁸

Så långt Skolverkets rapport och förslag. Förslagen baseras på att Tema modersmål vid Myndigheten för skolutveckling arbetar med en utvecklingsinsats för modersmålsundervisningen i romani. Tre lärare i Vänersborg, Trollhättan och Lund ansvarar hösten 2006 för romani chib. Idén med temaplatser är att lärare och föräldrar skall få tips och kunna utbyta tankar och idéer.

²⁸ Skolverket 2005, rapport 272

De varieteter som Temaplats modersmål för närvarande arbetar med är arli och lovara. Under hösten 2006 är ett förberedelsearbete på gång för att starta distansundervisning på modersmål, där förutom arli och lovara även kelde-rash skall kunna ingå. Arbetet bedrivs tillsammans med Sofia distans och förhoppningen är att kurserna skall vara startklara under kommande år.

Några andra studier

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO), påpekar att få händelser anmäls, i förhållande till den diskriminering som förekommer.²⁹ Anmälningarna gäller främst bostad, tillgång till offentliga lokaler som affärer och restauranter samt bemötande vid kontakter med myndigheter. Det framgår också att många romer upplever att Sverige är ett rasistiskt land vars befolkning är fientligt inställt till dem. Det finns också en känsla hos många av att inte vara accepterade i samhället eller delaktiga. Misstroendet mot myndigheter gör att få söker hjälp när de utsätts för diskriminering.

Även en studie med sex ungdomar med romsk bakgrund som Barnombudsmannen genomförde under 2004 och 2005 visar, att de upplever att vuxna i skolan behandlar dem annorlunda i förhållande till andra barn på grund av deras etnicitet.³⁰ Ungdomarna menar också att det är svårt för dem att få praktikplatser och att modersmålsundervisningen inte prioriteras av skolan. De välkomnar gärna högre krav från skolans sida när det gäller närvaro och undervisningen. De anser också att undervisning om romsk kultur är nödvändigt för alla barn i skolan för att förändra attityder mot romer. Barnombudsmannen pekar också på att massmedia spelar en stor roll för samhällets syn på romer. Samverkan med barnens föräldrar är viktigt. Ungdomarna påpekar också att pojkar och flickor behandlas olika av föräldrarna. Pojkarna anses ha mer frihet att t.ex. bestämma över sin fritid.

Enligt DO krävs såväl ett individuellt som strukturellt och ett minoritetsperspektiv för att motverka och förebygga diskriminering mot romer. DO:s förslag går ut på att ge romer reella möjligheter till delaktighet, att fördjupa kunskapen om romer och förföljelse av romer i det svenska samhället. DO föreslår bland annat att Myndigheten för skolutveckling får ett förnyat uppdrag att förebygga unga romers främlingskap i skolan och utveckla metoder för att främja romers utbildningssituation.

En avhandling med titeln *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola* lades fram 2006.³¹ I avhandlingen beskrivs den romska minoritetens

²⁹ Ombudsmannen mot etnisk diskriminering 2004: Diskriminering av romer i Sverige –rapport från DO:s projekt åren 2002 och 2003 om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av romer

³⁰ Barnombudsmannen rapporterar BR2005:07, ”De vill att jag ska vara osynlig”. Romska barn och ungdomar berättar om sin vardag.

³¹ Rodell Olgac 2006

relation till majoritetssamhällets skola sedan mitten av 1990-talet och fram till idag. Romer som intervjuats om sin skolgång som varat under tiden från 1970 fram till år 2000 hade haft en trasslig skolgång, ofta med hög frånvaro. I de flesta fall hörde skolorna inte av sig, trots att barnen kunde vara frånvarande under långa perioder. Föräldrarna till skolbarnen hade oftast ingen egen skolgång bakom sig och var många gånger inte medvetna om vad skolplikten innebar. Men dessvärre tycktes inte heller skolmyndigheterna ta skolplikten på allvar för romska elever. Att hålla barnen hemma från skolan blev för föräldrarna också ett sätt att protestera om de ansåg att barnen inte blev väl behandlade. Frånvaron har sedan lett till att de kommit efter och inte kunnat ta igen förlorad kunskap, och en ond cirkel har etablerats. Många förutfattade meningar om romer har också plågat de intervjuade under skoltiden och bidragit till att eleverna känt sig dömda på förhand. Berättelser om romsk kultur och tradition i skolan för andra elever är inget de intervjuade romerna upplevt har förekommit. Många barn mobbades i skolan. Alla dessa faktorer samt det hot som vissa av de romska familjerna kan uppleva att svensk skola utgör gentemot den romska kulturen, hade medverkat till att skolgången blivit bristfällig. I avhandlingen framhålls vikten av de nya ramkonventionerna och att dessa på sikt kommer att kunna påverka romernas situation. Studien visar också att det finns en ökad förståelse bland romska familjer när det gäller vikten av skola och utbildning.³²

Romska barns skolgång berörs också i en rapport från Socialstyrelsen rörande omhändertagande av barn, avlämnad till regeringen i december 2006.³³ Socialstyrelsens kartläggning visar att 32 romska barn omhändertogs år 2004 och 39 st barn år 2005. Om omhändertagandena ökar är svårt att uttala sig om på detta underlag som bara omfattar två år. Inte heller är det möjligt att säga om romska barn är överrepresenterade bland barn som är omhändertagna för vård enligt Lagen om vård av unga (LVU). Socialstyrelsens granskning av utredningarna visar att socialtjänsten haft goda grunder för sina beslut, snarare tycks socialtjänsten vara något avvaktande med att ingripa till romska barns skydd. Socialstyrelsen anser att romernas nätverk bör utnyttjas i större omfattning i stödet till de utsatta barnen.

Skolproblem och frånvaro uppges vara en av de vanligaste anmälningsorsakerna till socialtjänsten. I vissa kommuner säger man att tendensen är att flickorna slutar att gå i skolan på högstadiet och att de skäl som familjerna uppger är att flickorna då skall lära sig att sköta ett hem. Andra kommuner uppger att pojkarna har större problem i skolan än flickorna, de hamnar i bråk och skolkar. Samarbetet mellan skolor och socialtjänsten ser i regel ut så,

³² a.a.

³³ Socialstyrelsen 2006: *Omhändertagande av romska barn*

att skolan anmäler när alla egna resurser till stöd är uttömda. Även om gränserna för när anmälan görs varierar från skola till skola, tror de flesta socialtjänster att skolorna har samma ribba för när det är dags att anmäla, oavsett om det är romska barn eller andra barn. Flera uppger att skolorna arbetar mycket hårt på att hitta lösningar och göra särlösningar för de romska barnen. Som exempel nämns att vissa skolor hämtar romska barn varje dag för att de skall komma till skolan.³⁴

Metoder och frågeområden

Utgångspunkter

En inledande diskussion med Regeringens råd för romska frågor hölls under våren 2006, varvid rådet också utsåg representanter från de romska organisationerna att ingå i en referensgrupp till projektet. I kontakterna med företrädare för romska organisationer har dessa med eftertryck framhållit att det finns en stor mättnad på utvärderingar om romers situation, i synnerhet då romer sällan själva involveras i dessa. Att bristerna i skolframgång hänger samman med upplevelser av utanförskap, diskriminering, negativa attityder och fördomar gentemot romer, som i sin tur skapat stora klyftor mellan romska grupper och majoritetssamhället och därmed den svenska skolan, behöver inte studeras närmare, menar romer vi talat med. Bristen på behöriga lärare för modersmålsundervisningen och på läromedel är också kända faktorer.

Tidigare studier har också visat att en helhetssyn behövs, för att stödja elevernas skolgång. I den helhetssynen ingår en kunskap om romsk kultur och dess förutsättningar för att överleva i det svenska samhället. Studien skall enligt våra uppdragsgivare inte stanna vid att diskutera modersmålsundervisningen och studiestödet utan de romska skolbarnens hela skolsituation skall bedömas. Den romska gruppen är vidare mycket heterogen och har därmed varierande behov, vilket kräver individualiserade insatser. Samtidigt innebär detta att det börjar finnas fler romer med gedigen utbildningsbakgrund och med förutsättningar att fungera som både lärare och goda förebilder. Att arbeta tillsammans med representanter för romer är en annan viktig utgångspunkt, som framhållits i forskning och utvärderingar. Denna studie har därför genomförts som en sorts intressentutvärdering, i vilken sju romska representanter från olika organisationer anställdes som experter i projektet.

Metoder

Med ovanstående erfarenheter som utgångspunkt beslöts att genomföra fallstudier utifrån kännedom om lärande exempel. De romska representanterna

³⁴ a.a.

såg lärande exempel som en möjlig väg, under förutsättning att man samtidigt kunde visa mångfalden i behoven och olikheterna bland skilda grupper och i olika delar av landet. De menade emellertid också att det var viktigt att beskriva brister i skolan, för att få till stånd förbättringar. Ett lärande exempel kan naturligtvis också visa vad som inte fungerar, det viktiga är att det problematiseras, för att ge kunskap.

För att fånga antalet elever som erhåller modersmålsundervisning har i huvudsak två källor använts, dels Skolverkets kartläggning år 2005, dels den nationella utbildningsstatistiken för år 2006. Kunskapen om hur många romska skolbarn kommunerna har, är emellertid varierande och ofullständig. Etnisk registrering är förbjuden och antal romska elever som är berättigade till modersmålsundervisning hänger samman med i vilken utsträckning romer uppger sin bakgrund. En jämförelse mellan Skolverkets statistik över berättigade till modersmålsundervisning och skolpersonalens och andras kännedom om antalet romska skolbarn visar att det finns en stor diskrepans. Ett annat problem med statistiken över modersmålsundervisningen är, som ovan betonas, att endast två varieteter finns med.

I den enkät som ställdes till kommunerna under 2005 rörande de nationella minoriteternas utbildningssituation, frågades också om modersmålsundervisningen. Enkäten gav emellertid en låg svarsfrekvens och ett stort internt bortfall på vissa frågor. Trots dessa brister har denna kartläggning fått ligga som grund för denna studie, eftersom den ligger nära i tiden och ställer relevanta frågor rörande bland annat romska skolbarns utbildningssituation.

I denna studie har Skolverket av ovan redovisade skäl valt att avstå från enkäter och att istället göra fallstudier i Göteborg, Linköping, Malmö, Norrköping och Stockholm. Sammanlagt har 18 skolor besökts, därav tre folkhögskolor/vuxenutbildningar och 14 grundskolor och en gymnasieskola med en gymnasiekurs för vuxna romer. Valet av såväl städer som skolor har gjorts i samråd med de romska representanterna, utifrån deras kännedom om var det fanns romsk befolkning och därmed romska elever. Skälet till att folkhögskolor/vuxenutbildningar ingår är att det varit svårt att hitta någon gymnasieskola med tillräcklig erfarenhet av utbildning för romer och att den utbildning som bedrivits vid de besökta folkhögskolorna till stora delar varit på grund- och gymnasienivå.

De romska representanterna har deltagit i skolbesöken tillsammans med Skolverkets representanter. Intervjuer har genomförts med förvaltningschefer/skolchefer, rektorer, lärare och slutligen med romska föräldrar och elever. Intervjuerna har genomförts med hjälp av semistrukturerade frågeformulär och vanligen med bandspelare. De romska experterna har deltagit i hela arbetet med projektet rörande planering, urval, genomförande av intervjuer med elever och föräldrar och resultatdiskussion. Deras närvaro har underlättat

kontakter med föräldrar och elever. Trots det har det inte i alla skolor varit möjligt att få kontakt med föräldrar. Sammanlagt har 47 elever och 16 föräldrar intervjuats, samt 21 studerande på folkhögskolorna/vuxenutbildningarna.

Denna studie kan genom den kvalitativt inriktade uppläggningsen inte lämna generaliserbara svar på hur den romska minoritetens skolsituation ser ut i hela landet. Rapporten baseras på litteraturstudier, Skolverkets statistik över bedriven modersmålsundervisning, fallstudier i 15 skolor och 3 folkhögskolor/vuxenutbildningar och på många samtal med de romska representanterna som vi arbetat tillsammans med. Skolverket menar att detta ger en inträngande bild av förhållandena med dess variationer.

Frågeområden

Utifrån regeringens problemformulering har följande frågeområden belysts i studien (se vidare bilagor I–IV):

- * Föräldrarnas egna erfarenheter av skola och hur de ser på barnens skola och samarbetet mellan hem och skola.
- * Hur föräldrarna ser på sina möjligheter att stödja barnens skolarbete.
- * Lärare, föräldrars och elevers syn på skillnader mellan pojkar och flickor vad gäller möjligheter till studier, yrken etc.
- * Skolchefer, rektorers, lärares, föräldrars och elevers uppfattning om och syn på deltagandet i modersmålsundervisningen, synen på värdet av denna och hur den fungerar.
- * Elevers, föräldrars, lärares och skolchefer uppfattning av elevernas trivsel, kamrater och eventuella erfarenheter av mobbning och diskriminering.
- * Lärares erfarenheter av att undervisa romska skolelever och vilket stöd de erhåller för detta.
- * Lärares, rektorers och skolchefer syn på romska skolbarns framtid.
- * Skolors aktiva arbete med elevernas närvaro.
- * Skolchefer, rektorers och lärares syn på resursfördelning och planering för romska skolbarn.
- * Föräldrars, elevers, lärares, rektorers och skolchefer syn på särlösningar för romska elever.
- * Skolchefer, rektorers och lärares eventuella planering och insatser utifrån att romer utgör en nationell minoritet.

Studien har som ovan beskrivits utgått från den kartläggning av de nationella

minoriteternas utbildningssituation som Skolverket rapporterade 2005.³⁵ Den rapportens huvudfokus gällde modersmålsundervisningen och undervisningen om de nationella minoriteterna. Eftersom denna studie ligger relativt nära 2005 års studie i tiden, har mindre uppmärksamhet riktats mot dessa frågor.

³⁵ Skolverket 2005, rapport 272

Skolsituationer

Tre fallstudier

Nedan presenteras först tre avidentifierade grundskolors verksamhet för romska elever som exempel på fallstudier. De är valda för att de tillsammans ger en varierad bild av hur det kan se ut för romska elever i svensk grundskola. De tre skolornas sociala atmosfär och undervisning beskrivs, liksom eventuella skillnader mellan romska pojkar och flickors skolsituation. En sammanfattande kommentar lämnas. Därefter lyfts vissa specifika frågor som bedömts vara av betydelse för måluppfyllelsen och skolsituationen för romska skolbarn. Dessa teman illustreras med exempel och citat från samtliga skolor. Avslutningsvis förs en diskussion och lämnas ett antal förslag.

A-skolan

A-skolan är en F–9 skola belägen i ett område nära en storstad. Skolan hade läsåret 2004/05 knappt 500 elever varav majoriteten hade utländsk bakgrund. I skolan finns uppskattningsvis 15–20 romska elever.

Skolans elever arbetar inom klassens ram och lärare arbetar inom mindre arbetslag. Sedan början av september 2006 finns på A-skolan en romsk lärarassistent för de romska eleverna. Tanken är att lärarassistenten skall fungera som en brobyggare mellan hem och skola.

Skolans sociala atmosfär/struktur

A-skolan har inte någon särskild planering utifrån de romska eleverna. Lärare upplever att de problem som förekommer i den romska gruppen, med frånvaro och sena ankomster, inte är specifikt för romerna utan även förekommer i andra elevgrupper. Lärarna säger att problemen är olika för varje elev och beror på familjeförhållanden, förutsättningar och föräldrars bristande skolbakgrund. Skolans kurator har kontakt med nästan alla romska elever.

Skolan har ett system med en skolvärdinna som ringer hem så fort en elev är frånvarande. Vid omfattande frånvaro har det även hänt att personal från skolan besökt hemmet, men skolan har aldrig hämtat en elev. Vid skolk försöker skolan hitta en lösning i såväl skolan som i hemmet.

Samtliga av de intervjuade romska eleverna uppger att de antingen hade skolkat eller skolkade mycket. Flera av eleverna ångrar att de skolkat. Orsakerna till varför de sade sig ha skolkat var flera, bland annat var det fråga om att man hamnat i dåliga kamratkretsar, att man inte orkade gå till skolan, att det var tråkigt i skolan eller att man inte riktigt visste varför man skolkade.

Sedan den romska lärarassistenten anställdes har denne haft som uppgift att sköta kontakterna med de romska elevernas föräldrar. På bara en mycket

kort tid upplevs närvaron ha förbättrats liksom kontakterna med föräldrarna. Ordinarie lärare har haft olika erfarenheter av att få kontakt med romska föräldrar och en lärare ger uttryck för att endast romanitalande personer ”släpps in”. Lärarassistenten uppger att det sannolikt är lättare att kommunicera med föräldrarna som rom eftersom det skapas en ”vi och de” känsla i samtalen, och föräldrarna har lättare att relatera till och förstå lärarassistenten. Det framhålls att det är viktigt med mänskliga kontakter och inte bara rent yrkesmässiga sådana.

Generellt har skolan kontakt med föräldrar vid introduktionssamtal, utvecklingssamtal, vid frånvaro och när det i övrigt uppstår problem för eleven. Lärarna framhåller att det är en avgörande faktor att skolan lyckas samarbeta med föräldrarna när man vill förbättra närvaron. Att få eleverna att gå i skolan utgör grunden för integration och öppnar upp valmöjligheter för eleverna i framtiden, menar de.

Varken lärare eller elever upplever att romska elever generellt sett är utsatta för mobbning eller kränkningar på grund av sin etniska tillhörighet. Skolan är mångkulturell och romerna utmärks inte som grupp. En elev framhöll att han/hon var stolt över sitt ursprung.

Däremot framgår att elever dagligen kränker varandra verbalt på skolan, men att eleverna inte menar något med de ord de använder och att ingen heller reagerar på det. Det händer således att romska elever ibland kallas för zigenare. Många elever saknar också en förståelse för att man inte kan säga vad som helst till varandra, enligt lärarna. De romska eleverna uppger också att deras klasser är oerhört stökiga och bråkiga och att de inte trivs med detta.

Såväl lärare som elever menar också att skolan tar tag i uppgifter om kränkningar, men eleverna menar att det sker först sedan kränkningarna lett till slagsmål. Då förs samtal med inblandade och föräldrar. Eleverna uppger dock att de elever som kränker andra inte bryr sig om vad lärarna säger, att samtalen inte leder till någon förbättring och att lärare ibland inte säger ifrån när de ser något. Att ringa hem till föräldrar efter varje verbal kränkning vore enligt lärarna en omöjlighet eftersom de är så vanligt förekommande.

Undervisningen

Romska elever har möjlighet att gå till en studieverkstad för att få hjälp och stöd av en romsk lärarassistent. En kväll i veckan erbjuds de romska eleverna även hjälp med läxläsning av lärarassistenten. I övrigt bemöts de romska eleverna på samma sätt som övriga elever.

Ordinarie lärare anser att de i samband med att lärarassistenten anställdes fått avlastning och att assistenten överbryggat gapet mellan föräldrar och skola. På bara en kort tid har även lärarassistenten märkt att de romska elevernas prestationer förbättrats och denne menar att som rom är det lättare att

förstå eleverna och utgöra ett gott exempel, en förebild. De intervjuade eleverna är alla positiva till den hjälp de fick av lärarassistenten och önskar om möjligt få ännu mer hjälp av denne. Hos lärarassistenten får de förklaringar på romani i lugn och ro.

Vid alla besök har frågor ställts hur personal, föräldrar och elever ser på för- och nackdelar med att de romska eleverna undervisas i särskilda grupper. De ordinarie lärarna i A-skolan är tveksamma till att ha romska klasser bland annat eftersom det motverkar integrationen och eftersom gruppen i så fall skulle särskiljas från övriga elever. Lärarassistenten kan å andra sidan tänka sig att romska klasser vore bra för att bygga upp och stärka individen och motivationen. När eleven inte längre är i behov av detta skulle eleven gå över i en vanlig klass. Att ha permanenta romska klasser tror inte heller lärarassistenten är någon bra lösning.

Samtliga intervjuade elever utom en uttrycker dock en önskan om att få gå i en romsk klass. Anledningarna till detta är att romerna förstår sig på varandra, det är bättre att få saker förklarade på ett romskt sätt, att eleverna känner varandra och att det blir en mindre grupp. En elev uttrycker även att han i sin ordinarie klass känner sig annorlunda behandlad för att han är rom.

Flera av de intervjuade eleverna uppger att de tidigare inte fått det stöd de behövde i skolsituationen, men att de nu får detta av lärarassistenten. Det handlar bland annat om svårigheter att ta till sig lärares förklaringar och att lärare inte förklarar tillräckligt. Det generella stöd skolan erbjuder efter skoltid har elever inte alltid tid att gå till.

Vårterminen 2005 var 87 procent av eleverna vid A-skolan berättigade till modersmålsundervisning. Av dessa deltog knappt 50 procent, men ingen av de romska eleverna hade modersmålsundervisning på romani eller på något annat språk. De intervjuade eleverna menar dock att de om möjligt ville få undervisning på romani eftersom de menar att de lär sig bättre då. Troligen avser eleverna studiehandledning.

Pojkar/flickor

En lärare menar att förr var det stor skillnad mellan romska pojkar och flickor. Det fanns tidigare ett ointresse för skolan bland flickorna och det var vanligt att de gifte sig i unga år. Idag menar läraren sig inte kunna se detta på A-skolan. Vidare framhåller lärare att romska pojkar och flickor har olika förutsättningar i förhållande till andra elever eftersom de romska familjerna ofta saknar akademisk tradition. Samtliga intervjuade bland skolpersonalen ser dock ljus på framtiden och menar att de romska eleverna har bra framtidsutsikter om de får resurser att ta sig igenom skolan.

Bland de intervjuade eleverna, som gick i årskurs 6–9 skiljer sig uppfattningen om romska pojkar och flickor har samma förutsättningar. Vissa fram-

håller att det inte är någon skillnad alls medan andra menar att flickor är i underläge och att deras status förändras när de gifter sig. Flickor tillåts inte heller alltid av sina föräldrar att gå i skolan menar en elev.

Vidare uppges att flickor eventuellt får mer hjälp av lärarna i skolan, men att det kanske beror på att de är lugnare än pojkarna. Samtliga intervjuade elever uppges att de skulle läsa vidare på gymnasiet.

Sammanfattande kommentar angående skolan

Rektors uttalade ambition är att inte särbehandla någon grupp. Det finns en ambition att ge tid för att skapa bra relationer med föräldrar och att väcka elevernas motivation.

Skolans miljö uppfattas av intervjuarna som stökig och att detta påverkar de flesta eleverna och inte bara romerna. Ett hårt och tufft klimat påverkar t.ex. förekomsten av skolkl. Skolket är utbrett, men många elever ångrar att de skolkade. Ändå fortsätter främst killar med det.

Flera romer på skolan är i behov av stöd, men det är oklart om de på något sätt avviker från övriga elever i detta avseende. Eleverna verkar dock inte ha mer inlärningssvårigheter än övriga elever och deras resultat har förbättrats med hjälp av stöd på romani, enligt lärarassistenten.

Det verkade positivt på alla sätt att ha en romsk assistent på plats. Eleverna känner sig sedda och bekräftade och de får den hjälp de menar att de behöver och tidigare efterfrågat men inte fått. Samtidigt som eleverna för intervjuaren framstår som ganska starka och uppvisar en stolthet över att de var romer, finns också en ganska tung problematik, som den romska assistenten engagerades i och som stundtals tycktes kunna göra uppgiften för tung.

Övriga lärare är medvetna om romers svåra situation i samhället i stort och uttalar att de behöver mer kunskap om detta och tid för att kunna hantera det på ett bra sätt. Ett exempel på det är att de uppfattar att det finns kulturellt baserade skillnader i förväntningar när det gäller romska flickor och pojkar som påverkar skolarbetet.

Inga romska skolbarn deltar i modersmålsundervisning på romani, eftersom det saknas lärare. Med hjälp av assistenten pågår vid tidpunkten för besöket efterforskningar för att hitta en lärare.

B-skolan

B-skolan är en 4–9 skola belägen i ett område i utkanten av en större stad. Skolan har drygt 600 elever varav omkring 30 procent har utländsk bakgrund. I skolan finns elever med funktionshinder och särskolelever integrerade.

På skolan arbetar ett femtiotal lärare fördelade på fem arbetslag. Varje arbetslag har inflytande över skoldagen och arbetar fram en pedagogisk platt-

form som sedan styr skolarbetet. Skolan försöker arbeta med ett system där två lärare följer en klass under större delen av skoldagen och även under en längre tid. Syftet är att ge eleverna en kontinuitet och trygghet i skolsituationen.

På skolan arbetar tre speciallärare som stöttar elever och lärare i alla arbetslag. På skolans resurscentra arbetar även en specialpedagog, en fritidspedagog och en elevassistent. Ytterligare tre elevassistenter är knutna till resurscentrat.

B-skolan har ingen lärare eller övrig personal som talar serbiska eller romani, men skolan hoppas på att få anställa en romanitalande s.k. plusjobbare. Uppskattningsvis har B-skolan minst 20 romska elever, från olika grupper.

Skolans sociala atmosfär/struktur

B-skolan har ingen särskild planering utifrån de romska eleverna. Skolan arbetar med de närvaroproblem som finns och lärarna är uppmärksamma på att eleverna inte är utsatta. Skolledningen menar att frånvaron är lite högre bland de romska eleverna varför de arbetar extra med att motivera och försöka få eleverna till skolan. Lärare håller bland annat motiverande samtal med eleverna. Lärarna framhåller liksom skolledningen att det är problem med frånvaron och att den är både av kortare och längre karaktär. Lärarna upplever ofta att frånvaron försvaras av elevernas föräldrar trots att lärarna anser att frånvaron inte är rimlig. Det kan exempelvis vara fråga om upprepad sjukdom eller att familjen åker bort och hälsar på någon sjuk släkting. Skolledningen menar att frånvaron bland romer varierade beroende på från vilket land de kommit. För att försöka bättra på elevernas närvaro arbetar skolan med föräldrakontakter, personal har hjälpt till att få eleven till skolan eller med hembesök. Skolan har även ett system där man ringer hem till elever som är frånvarande men inte frånvaroanmälda.

Såväl ledning som personal upplever att det är svårt att få kontakt med föräldrarna. Lärarna menar att det är svårare att få kontakt med vissa grupper romer än med andra, och att detta kanske beror på språksvårigheter. I övrigt menar lärarna att det är svårt att veta vad orsaken till de bristande kontakterna är. Skolan försöker ibland använda sig av tolk. Vid kontakter med föräldrarna försöker lärarna framhålla att skolan är bekymrad över frånvaron och att detta påverkar skolarbetet.

De intervjuade eleverna menar att det händer att de skolkar. Det kan vara fråga om att släktingar kommer på besök en eller ett par gånger i månaden eller att man vill slippa undan idrottsundervisningen. En elev säger sig inte orka med hela skoldagar utan tycker att det vore bra med undervisning fram till lunch för att därefter göra något mer lättsamt.

Eleverna trivs generellt sett bra på skolan, men menar att kränkningar i

form av glåpord förekommer. Eleverna uppger dock att de är stolta över sitt ursprung och att de inte blir ledsna över kränkningarna. De svarar istället tillbaka. Att de olika romska grupperna umgås med varandra tillbakavisas av eleverna.

De intervjuade lärarna bekräftar att det förekommer kränkningar, men menar att det är sällsynt. Lärarna säger sig ta tag i situationer på en gång och för samtal med berörda elever och föräldrar. Skolan använder sig även av sitt antimobbningsteam. Eleverna å andra sidan framhåller att de inte alltid säger till när något inträffat men att om de gör det så pratar lärare med dem. Eleverna uppger vidare att de upplever att lärare inte alltid bryr sig om det som händer.

För att skapa förebilder för eleverna generellt sett är skolan med i ett projekt, som går ut på att elever som läser till lärare vid campus vid universitetet är mentorer åt elever på skolan. Eleverna på skolan får då förståelse för vad det innebär att läsa vidare och att man kan få ett bra jobb sedan. Dock deltar inga romska elever i försöket, vid tidpunkten för Skolverkets besök.

Undervisningen

Skolan har ingen särskild planering av undervisningen med anledning av de romska eleverna. De är dock uppmärksamma på att eleverna ges möjlighet att läsa sitt modersmål. Några romska klasser eller grupper finns inte på skolan och skolledningen liksom lärarna är av åsikten att skolan skall reflektera samhället i stort och att det är positivt med ett kulturellt utbyte för eleverna. Även de intervjuade eleverna är skeptiska till romska klasser och menar att man lär sig svenska bättre i en blandad klass.

Av B-skolans uppskattningsvis 20 romska elever är det endast tre som har modersmålsundervisning på romani. I samband med Skolverkets besök av skolan önskade ett flertal romska elever, som tidigare inte uppgivit sig tala romani, vilja delta vid intervjun med eleverna. Ett flertal elever lät även meddela rektorn att de önskade byta språk i modersmålsundervisningen till romani. Dessa hade tidigare uppgivit ett annat modersmål av olika anledningar. Att endast tre elever har modersmålsundervisning på romani kan således dels bero på att de valt annat modersmål, men skolledningen menade att den kanske även måste bli bättre på att framhålla vikten av modersmålsundervisning.

Skolan har numera ett nytt system, enligt vilket eleverna läser modersmålet då det finns grupper som överhuvudtaget kan läsa det. Det ligger även under skoltid på måndag eftermiddagar istället för efter skoltid. Skolans klasslärare har försökt ha en samordning med modersmålslärarna för att få till stånd detta. Skolledningen tror att det faktum att det nu ligger under skoltid har bidragit till att flera elever nu bett om att få läsa romani – det tar ingen tid

från fritidsaktiviteter. Ingen av de intervjuade eleverna hade modersmålsundervisning även om de fått information om det. Ingen av de romska eleverna på skolan får heller studiehandledning på modersmålet och enligt rektorerna är det snarast en ekonomisk fråga.

Skolan försöker arbeta med att ge eleverna det stöd de behöver. Stödet är dock inte särskilt utformat utifrån att eleverna är romer. De intervjuade eleverna uppgav generellt att de tyckte sig få tillräckligt stöd i skolan, men en elev uppgav att han/hon inte alltid upplevt det så. Lärarna menade att de som (överhuvudtaget) presterade svagt i skolan hade dåliga förkunskaper. Trots att romska elever hade lite högre frånvaro än övriga elever, kan man inte säga att romska elever i högre utsträckning än andra elever misslyckas med att nå målen, menade rektorerna.

På skolan har elever möjlighet att läsa svenska som andra språk samtidigt som man läser samhälls- och naturorienterande ämnen. Timmarna för svenska som andraspråk är även något som lärarna i de olika klasserna disponerar över eftersom de är utlagda i klasserna. Lärarna kan därför efter behov skapa olika grupper. Ledningen har sett till att varje arbetslag har kompetens inom svenska som andra språk genom att 12 lärare har fått läsa en kurs om 5 p. i svenska som andraspråk.

Pojkar/flickor

B-skolan har något fler romska pojkar än romska flickor.

De intervjuade lärarna hade svårt att avgöra om romska pojkar och flickor har olika förutsättningar, men skolledningen menade att det generellt nog varit så att flickorna är mer ambitiösa än pojkarna. Skolan ger alla samma förutsättningar, men det finns även andra saker som spelar in som exempelvis familjens förväntningar. Ledningen menade att det måste finnas en morot i form av arbete för att motivera eleverna att studera vidare.

De flickor som intervjuades gav uttryck för att det idag är skillnad mot förr och att alla, både män och kvinnor, kommer att arbeta lika mycket framöver. En pojke hade dock en mer traditionell hållning där han menade att kvinnor kunde vara hemma mer med barnen än männen.

Sammanfattande kommentar angående skolan

Förhållningssättet gentemot de romska eleverna var att de skulle behandlas som andra elever och att de skulle få det stöd de behövde utan särlösningar. Kontakten mellan skola och föräldrar var inte så god.

Skolan har en uttalad strävan att ha elevernas bästa för ögonen och verkar också vara en trygg skola. Miljön på skolan upplevs av Skolverkets besökare som positiv. Modersmålsundervisningens förläggning till skoltid underlättade troligen för eleverna att delta liksom försöken att bättra på logistiken kring

klasslärarna och modersmålslärarna. Det fanns dock brister i skolans information till föräldrarna om modersmålsundervisningen. Mentorsprojektet var en positiv företeelse, dock deltog enligt uppgift inga romska elever i projektet.

C-skolan

Skolan är en 7–9-skola belägen i en förort till en storstad. I området bor relativt många romer. Nästan alla tillhör samma romska grupp och de känner varandra väl. Skolan tar emot elever från tidigare skolorna i de fyra övriga rektorsområdena i närområdet. Här finns också särskola med årskurserna 6–10. Skolans elever och pedagogiska personal arbetar i tre enheter, två vertikala och en bestående av särskola och de två särskilda undervisningsgrupperna. Verksamheten är organiserad i sju arbetslag. Särskolan bildar ett eget arbetslag. Ett trettiotal olika modersmål finns representerade på skolan. Skolan deltar i försöksverksamheten med utbildning utan timplan i grundskolan. I grundskolan går nära 600 elever. Tolv av dem är av romskt ursprung. Det genomsnittliga meritvärdet i skolan och avgångselevernans betyg är lägre än rikssnittet.³⁶

Skolans sociala atmosfär/struktur

När eleverna kommer till skolan i årskurs 7 slås alla de tidigare klasserna från de olika rektorsområdena isär och man skapar nya klasser för att det inte skall uppstå grupperingar och segregation mellan elever från olika områden. Detta är ett välkänt förfarande som är accepterat bland elever och föräldrar. De romska elever som intervjuats trivs i sin skola och med sina lärare.

För ett par år sedan var man bland personalen på skolan oroad över att inte skolan fungerade för de romska eleverna, de kom inte till skolan. Man bildade en referensgrupp bestående av rektor för två skolor i stadsdelen som hade romska elever, två romska föräldrar, (en av vart kön utifrån skolans önskemål) samt individ- och familjeomsorgschefen. Frågan som skulle diskuteras var: *Hur ska vi nå den romska gruppen?* Diskussionerna ledde till att man anställde två stycken brobyggare, dvs. två romer som skulle fungera som mellanhand mellan skolan och romerna. Mer konkret var deras uppgift att öka romernas närvaro i skolan genom att påverka föräldrarnas inställning till skolan.

Både lärare, rektor, föräldrar och elever säger att de romska barnen gärna är tillsammans med varandra. Många av dem umgås mycket på fritiden. De vill också gärna vara tillsammans i skolan. Däremot finns det inga krav på separa-

³⁶ 85 procent av eleverna 2003/2004 nådde behörighet till gymnasieskolans nationella program. Rikssnittet var 90 procent. Flickorna hade betydligt högre betyg än pojkarna. Pojkarnas genomsnittliga meritvärde var 180 poäng och flickornas 224 vilket är en betydligt större skillnad än de 22 poäng till flickornas fördel som rikssnittet visar.

ta grupper för romska elever. Brobyggarna har bestämt avvisat en idé om detta som rektor först hade. Det är viktigt att de romska barnen blandas med andra för att de skall lära sig svenska ordentligt, anser de. En av föräldrarna har medvetet sett till att hennes barn går i en klass utan romer. Nu har dock en jämnårig rom, som tidigare gick i parallellklassen bytt och kommit till klassen.

Brobyggarprojektet har lett till att romerna inte längre i lika hög utsträckning håller sig till varandra. Men fortfarande är det problem med tider, läppar som skall skickas mellan skola och hem etc. Utan brobyggaren hade det inte alls fungerat, menar lärare. Men brobyggarna har också tagit över föräldrakontakter som man på skolan skulle vilja sköta. Vi skulle vilja ha hjälp att få kontakt med romerna men så fungerar det inte riktigt ännu, säger lärare. Brobyggaren utgör ändå ett första steg.

Undervisningen och resultaten

På skolan finns två särskilda undervisningsgrupper med sex respektive tio elever. Fyra romska elever är mottagna i särskolan. De romska eleverna är noggrant utredda men osäkerhet finns enligt rektor kring utredningarnas kulturbundenhet. Ytterligare en elev är under utredning för eventuellt mottagande i särskolan.

Av skolans drygt 130 berörda elever har 40 tackat ja till modersmålsundervisning. Ungefär 25 elever läser svenska som andraspråk. Ingen av de romska barn som intervjuats har tackat ja. De bristande kunskaperna i svenska är det som är problemet, romani behärskar och pratar de så att det räcker, tycker både föräldrar och barn.

De romska barn som intervjuats tycker att de får den hjälp de behöver i skolan. Brobyggaren går hem och hämtar den som inte kommer till skolan och kan också hjälpa till med läxor och hjälpa den som behöver i klassrummet. Enligt intervjuade lärare är skolsvårigheterna då det gäller romer främst att de har stora kunskapsluckor på grund av frånvaro. Kommer de väl till skolan är de minst lika motiverade att lära som andra elever.

Brobyggarprojektet har utvärderats, med frånvarostatistik, elevresultat och intervjuer med föräldrarna som grund. Utvärderingen visar att elevernas frånvaro har minskat rejält. Eftersom eleverna tidigare haft mycket hög frånvaro har det dock varit svårt för eleverna att hinna få godkänt i alla ämnen i vårterminen skolår 9. Det aktualiserar vikten av att börja detta arbete tidigt i elevernas skolkarriärer. Flera av eleverna har dock presterat bra på läxförhör etc. Ett oväntat resultat har varit att brobyggaren i vissa fall nekats träffa barn och föräldrar i deras hemmiljö, en konstruktiv dialog med hemmen har inte kunnat upprättas och det har försvårat arbetet.

En lärare menar att skolan har svårt att hitta vägar till kontakt. När vi nu

börjar förstå varandras världar och värderingar blir det kanske lättare att mötas, fortsätter hon. Framtiden är redan utstakad för många romska elever och föräldrarna anser inte alltid att de behöver någon utbildning. Alla elever vid skolan utom romerna söker vidare till gymnasieskolan. Men hos de romska flickorna börjar en attitydförändring märkas, enligt läraren.

Pojkar/flickor

Ingen av de elever som intervjuats (de var pojkar) tycker att pojkar och flickor behandlas olika, varken i skolan eller hemma. De romska flickorna försvinner dock tidigt från skolan, ofta i år 7, enligt rektor och lärare. Föräldrarna berättar att de är rädda att deras flickor skall assimileras och bli som flickor i majoritetssamhället. De är rädda att skolkamraternas sätt att bete sig som unga flickor skall smitta. Föräldrarna vill ha inflytande över sina barn. Men de är inte negativa till skolan. Trots detta så har de romska barnen och ungdomarna blivit friare. Idag är det vanligare att de själva får välja vem de skall gifta sig med, men det skall helst vara en rom, enligt den romska brobyggaren. På 1990-talet var det en romsk flicka i området som tog studenten, det var en stor sak för alla.

Lärarna menar att när det gäller kontinuiteten i skolgången är det främst pojkarna som är problematiska. De romska flickorna är idag motiverade på samma sätt som andra flickor. Frånvaron anses vara det stora problemet.

Sammanfattande kommentar angående skolan

Brobyggarprojektet på skolan har påverkat synen på skolan bland romerna i området. Närvaron har förbättrats påtagligt. Problemet med att romerna ibland reser bort långa tider kvarstår dock. Brobyggarna fungerar som just broar mellan svensk skola och det romska samhället. Kanske är det orimligt att förvänta sig att de skall lösa allt genast. Det är tydligt att de betyder mycket för många elevers skolgång. De lärare som varit med ett tag märker en långsam attitydförändring när det gäller romerna och skolan.

Sammanfattning av fallstudieskolorna

Tre av sammanlagt 18 besökta skolor har ovan beskrivits, som typexempel från fallstudierna. De visar att skolgången för romer ser både ut som för andra barn och har vissa särdrag. De allra flesta romska skolbarn i de skolor vi besökt går tillsammans med andra, ickeromska, elever. Vid en skola finns en studieverkstad utanför lektionstid med stöd av en romsk assistent. Föräldrar och elever som intervjuats är i det stora hela nöjda med den svenska skolan och det stöd som erbjuds. För lärare är frånvaron det kanske största problemet att hantera och det som gör undervisningen av romska elever speciell. Skolorna arbetar på lite olika sätt, brobyggare är en väg att skapa kontakt

mellan hem och skola. Vi har dock sett goda exempel på att noggrann uppföljning av frånvaron och aktiva metoder för att få elever till skolan faktiskt ger effekt. Efter dessa tre exempel, diskuteras nedan ett antal teman mera på djupet. Texten tar sin utgångspunkt i besöken och intervjuerna på samtliga skolor som genomförts inom projektet.

Hur organiseras undervisningen?

Romska elever går i regel i skolor som har höga andelar elever med utländsk bakgrund och de är således en av många minoriteter. Elevernas skolgång organiseras i de skolor som besökts inom projektet med ett undantag efter samma principer som för andra barn. Detta var också oftast uttalat bland skolans personal. I regel finns inga särskilda resurser avdelade för de romska eleverna, däremot för elever i behov av särskilt stöd och för nyanlända elever.

I skolor i vissa områden hade man problem med att familjerna flyttade ofta, något som inte bara gällde romer.

Här är klasslistorna aktuella en månad...

Flera områden betecknades av personalen som präglade av arbetslöshet och relativ fattigdom och när familjerna hade möjlighet, bytte de till ett bättre område. Liksom bland övriga svenskar har skilsmässor blivit vanliga i romska familjer på senare år. Far- och morföräldrar rycker då ofta in som stöd för barnen.

Rektor i en skola med förberedelseklass berättar om hur undervisningen i en klass organiseras..:

... (liksom) utifrån alla barns situation och skolgång. Det är en väldigt mjuk skolgång med mycket empati och bry sig om och ta hand om individerna. Det finns ingen kall systematik utan det är en omsorg om alla individer. Det är professionell undervisning och det är en förmån att få ha förberedelseklassen. Det är en verksamhet som fungerar väl och vi har en mångfald på skolan som gör att vi är unika. Vi har en mångfald som fungerar. I den miljön har man de bästa av förutsättningar. Hela stödpaketet som de har tillgång till som alla andra, med specialpedagogiska insatser, kurator, skolsköterska, mentorer, litet antal elever. Den funktionen tjänar som hängslen och livrem och en back up som fungerar väl.

En barn- och ungdomschef berättar:

Vi arbetar som för alla barn som har en sådan situation som romerna. Vi har finska och svenska romer och romer från Europa i

flyktingsituation – det varierar. Det beror på det enskilda romska barnet hur vi arbetar. Vi försöker tillgodose behov av relationer till andra romer och till språket romani (chib). Det är dock svårt att få det tillgodosett i kommunen. Vi har försökt hitta modeller för att ha romer anställda, även om de inte är lärare. Med flyktingbarnen arbetar vi med introduktion och kartläggningar. Vi har ett system med en grupp dit alla kommer i först sex–åtta veckor, hela familjen går dit. Där får de en introduktion om skola och samhälle och man gör en kartläggning av barnens kunskaper. Därefter slussas barnen ut till skolor. För yngre barn arbetar vi ofta utan förberedelseklass, medan de äldre barnen placeras i förberedelseklass.

Majoriteten av de *romska föräldrar och elever* vi pratat med har också betonat att de vill att eleverna skall gå tillsammans med icke-romska barn.

Eleverna är i stort sett nöjda med hur skolan organiseras och många tror att de skulle prata mindre svenska och mera romani om de gick tillsammans med bara romska ungdomar. Många framhåller att svenskan är viktig. Både elever och deras föräldrar påpekar också att det är bra att få andra kompisar än romska och att lära av andra.

Eleverna vid en skola är dock av en annan mening. Där menar eleverna att det hade varit skönt att få tillhöra en romsk grupp:

Jag går i en blandad klass. Jag skulle jättegärna gå i en romsk klass för vi romer förstår oss på varandra. Min klass fungerar inte. Det är stökigt i klassen och alla vikarier flippar ur när de kommer dit. Vi är 18 elever varav tre romer.

Elevgruppen, varav fem av sex intervjuade delar uppfattningen om värdet av en särskild romsk klass, går i årskurs 8 och 9, tillsammans med icke-romska klasskamrater. De har fått en romsk lärarassistent, som tycktes fylla en viktig funktion på flera sätt. Möjligen har denna nyvunna positiva erfarenhet av särskilt stöd till dem som romer påverkat deras uppfattning i frågan om en särskild grupp. Att eleverna var tonåringar kan också ha påverkat deras inställning. Det är en period då identiteten som romsk man respektive kvinna aktualiseras.

En skola har en *särskild ”klass” för romska elever*, där eleverna undervisas i två åldersblandade grupper. Alla lärare är romer och eleverna, som är mellan sex–sexton år, går i årskurs F–9. De två föreståndarna har lång erfarenhet av undervisning, men ingen av lärarna har formell behörighet. Istället har de läst – och läser – olika kurser. Undervisningen bedrivs huvudsakligen i en lokal, som består av två klassrum, en IT-sal, en scen för framträdanden, kontor och

ett litet kök. Där lagas maten på plats, både svensk och romsk mat, med hjälp av frivilligt arbetande kvinnor.

Undervisningen är tvåspråkig, vilket innebär att den vanligen bedrivs på romani under förmiddagarna och på svenska under eftermiddagarna. Till en början var det svårt att hitta vardagstermer i undervisningen, men det flyter bättre nu, menar lärarna. Stor vikt läggs vid att lära barnen romsk kultur, romska sagor, sånger och historia. De har haft uppehåll med engelskan en tid, men nu startat igen. De satsar särskilt på IT. En av lärarna har gått fortbildning i IT, de har fått en ny IT-utrustning och barnen sägs vara mycket intresserade. Gymnastikundervisningen bedrivs en halvtimme per dag efter lunchen, t.ex. i form av promenader eller någon vinteraktivitet. Därigenom undviker de att utmana tabun i romsk kultur. Sexualundervisningen är ett bekymmer och förekom enligt vad som framkom vid besöket inte.

Liksom i övriga fallstudieskolor går, utifrån vad Skolverket uppfattade, mycket få av eleverna vidare till gymnasiet och inte heller lämnar de grundskolan med fullständiga betyg.

Klassen har plats för 20 elever. Denna termin är 10–12 elever inskrivna, varav sex–sju är närvarande vid besöken. Såväl elever som föräldrar säger sig vara nöjda med den romska klassen. De två föräldrar som intervjuas, vittnar båda om att både deras barn tidigare och de själva under sin egen skolgång drabbats av mobbning, något som i ett fall ledde till att hon slutade skolan i förtid. Skolan betraktar ”klassen” i bidragshänseende som en särskild undervisningsgrupp, vilket medger relativt stor lärartäthet.

Brobyggare, elev- eller lärarassistenter

Brobyggare, elev- eller lärarassistent finns på fyra av de besökta skolorna, dock på begränsade tider. Ytterligare två har åskat om medel för detta ändamål och väntar på resultat av det. Vid ytterligare en skola finns hjälp från Röda korset med läxläsning, ett stöd som dock inte enbart riktar sig till romska skolbarn.

Uppskattningen av brobyggare/lärarassistenter och andra resurspersoner för romska skolbarn var överallt påfallande. I Malmö säger en stadsdelschef att de romska plusjobbarna och språkarbetarna var värdefulla. Ett problem var att det var svårt att hitta utbildade romer. Stadsdelschefen säger att de försöker att planera långsiktigt och att ha med dessa i den ordinarie budgeten. En av lärarassistenterna fungerar enligt en skola som den kontaktlänk mellan hem och skola som det är tänkt. Närvaron av assistenten på skolan har verksamt bidragit till att öka elevernas närvaro och motivation, liksom kontakten med föräldrarna, enligt samstämmiga uppgifter. Eleverna känner sig sedda och bekräftade av assistenten. Men samtidigt får denne ta över många sociala uppgifter i skolan, som känns tunga och svåra, ibland för svåra.

I Norrköping har man tidigare haft ett försöksprojekt med romska assistenter anställda. Nio stycken anställdes år 1997 med full finansiering under 1,5–2 år. Idén var att assistenterna skulle övertas av skolorna och därmed finansieras genom skolornas budget med successiv nedtrappning av det kommunala stödet. Trots att erfarenheterna var positiva, dog verksamheten ut när det kommunala stödet drogs in.

Flera brobyggare är anställda med hjälp av tillfälliga projektpengar, vilket innebär osäkra anställningsformer och försvårar skolans planering. Samtidigt ger det rektorerna frihet i att besluta om hur assistenterna skall användas. En rektor vill att assistenten skall verka mera på fritidsgården.

Modersmål och studiestöd

Erbjudande om undervisningen och deltagande

Skolverket samlar varje år via SCB in nationell statistik över antalet elever, som enligt kommunernas beräkningar är berättigade till modersmålsundervisning, liksom hur många som deltar i sådan undervisning. För romani omfattar insamlingen varieteterna kalderari/lovari som en grupp, samt kalé. Det betyder att det saknas uppgifter om arli liksom om andra förekommande dialekter. För år 2006 beräknas totalt 1 281 elever vara berättigade till modersmålsundervisning på romani, medan 335 elever deltar, vilket innebär 26 procent. Se vidare bilaga V, där samtliga kommuner presenteras, med elever berättigade till sådan undervisning. De flesta elever som rapporterats är berättigade att läsa kalderari/lovari. Totalt 99 kommuner uppger att de har elever som är berättigade att studera romani. Storstäderna rapporterar högst antal elever.

En jämförelse mellan de uppgifter projektet inhämtat i fallstudiekommunerna och Skolverkets statistik i samma kommuner visar stora skillnader. Detta kan dels bero på att vissa dialekter saknas i statistiken, dels på att kunskapen om hur många elever som är berättigade och som deltar i undervisningen är osäker. Eleverna kan också ha valt ett annat modersmål. Följande uppgifter har lämnats från fallstudiekommunerna vid besöken.

I Norrköping, som har ungefär 2 000–2 500 romer, finns en uttalad strategi från ledningen att ge modersmålsundervisning till de romska skolbarnen. Vid Upphandlingskontoret finns en rektor som är ansvarig för att samordna modersmålsundervisningen. Ansvaret för att informera om de nationella minoriteternas rätt att läsa modersmål lämnas i huvudsak till rektor. En idé som man arbetar på att förverkliga är att knyta modersmåls lärare på halvtid till vissa rektorsområden, vilket kan skapa förutsättningar för en friare användning av den läraren. Alla elever är dock inte intresserade. Av cirka 150 romska barn i grundskolan deltar cirka 65 elever i modersmålsundervisning i

romani. I kommunen finns ytterligare kanske 300 elever med romskt ursprung, som föredrar att delta i undervisning på ett annat modersmål, liksom de som väljer att satsa på svenskan helt och hållet.³⁷

Linköping har nyligen anställt en modersmåls lärare i romani, som ger studiehandledning till 35 elever. Tjugo elever har anmält sig för att läsa modersmål. Antalet romer i Linköping är oklart, men man räknar med att det finns ungefär 70 familjer, med många barn.³⁸

I Göteborg finns tre språkenheter som samordnar stadsdelarnas modersmålsundervisning. Organiseringen av modersmålsundervisningen ses över för närvarande. I dagsläget finns såväl lärare anställda direkt av språkenheterna som anställda av skolorna direkt.³⁹ Erfarenhetsmässigt är det svårt att hitta kompetenta lärare i romani. Det händer där liksom i andra kommuner att elever istället får ett annat modersmål, som stämmer med deras bakgrund. I Göteborg beräknas mellan 5 000–7 000 romer bo, men endast ett tjugotal elever får modersmålsundervisning.⁴⁰

Modersmålsundervisningen arrangeras i Stockholm av Språkcentrum på beställning av respektive skola. Språkcentrum svarar för att det finns tillgång till kompetenta lärare. Informationen om rättigheterna till modersmålsundervisningen är ett ansvar för de olika förvaltningarna. Ledningen av stadens grundskolor är decentraliserad till de olika stadsdelsförvaltningarna och stödet till de romska eleverna kan därför se ut på olika sätt.

I Stockholm deltar läsåret 2005/2006 totalt 45 grundskoleelever i modersmålsundervisning i romani chib. Deltagande har gått ner något, för två år sedan var siffran 57, utspritt på 17 skolor. Förutom det förhållandevis låga deltagandet, finns problem med att många elever uteblir från undervisningen i modersmål. Antalet deltagande elever skall bedömas mot bakgrunden att det finns ungefär 315 romska elever i skolåldern i staden.

I Malmö, som har cirka 10 000 romer inklusive resande, deltar cirka 40 romska elever i modersmålsundervisning under 2006. I Malmö planerar varje stadsdel själv sin verksamhet, men relativt mycket samarbete förekommer mellan stadsdelarna rörande romer. Enligt Skolverkets kartläggning 2005 fick 100 romska elever studiehandledning på sitt modersmål.

Intresset och tillgången på lärare

Ett stort problem i de besökta skolorna är bristen på kompetenta lärare och i synnerhet den efterfrågade varieteten, ett annat att inställningen till att studera sitt modersmål sägs vara ljum eller negativ. I fyra besökta skolor finns inga

³⁷ Muntligt meddelande Baki Hasan 2007-01-04

³⁸ a.a.

³⁹ Muntligt meddelande Madeleine Lundstedt 2007-01-09

⁴⁰ Muntligt meddelande Sima Millon 2007-01-08

romska elever som deltar i modersmålsundervisningen. På en av dessa skolor skulle eleverna gärna läsa romani om de erbjöds detta. I en skola slutade sju av åtta elever i modersmålsundervisning, när det kom en ny lärare. Ett par skolor har en förhållandevis hög andel (8 av 11 elever och 13 av 20 elever), men vanligare är att en mycket liten andel väljer att läsa modersmål. Huruvida detta beror på att de och deras familjer har bristfällig information om värdet av modersmål eller på andra orsaker, är svårt att veta. Vid en skola reagerar eleverna under Skolverkets besök på diskussionen om modersmål och anmäler intresse för att få läsa romani. De har tidigare valt ett annat modersmål, något som förekommer på flera skolor. Eleverna har invandrat från forna Jugoslavien och läser serbiska, bosniska etc.

Elev i år 9: Jag har modersmål på bosniska. Jag har haft på romani och då var min bror lärare. Det var ganska bra på romani, men jag skulle vilja lära mig mer bosniska. Vi pratar lite romani hemma, men det är mer praktiskt med bosniska. Jag kallar mig själv för bosnisk zigenare.

En tolkning av elevens uttalande är att han upplever sig både som rom och som bosnier och vill upprätthålla sina dubbla identiteter. Några kamrater som troligen gått i samma modersmålsklass, säger att det var roligt att få vara tillsammans med romer, att sitta med kusiner och kompisar. Men de får ingen läxhjälp, eller studiehjälpen. Idag har eleven modersmålsundervisning på bosniska för att det inte erbjuds på romani. Förra året har eleven läst både bosniska och romani.

Vid den skolan får 8 elever enligt rektorn ”serbisk romani” medan cirka 20 romska elever får modersmål på annat språk, serbiska, bosniska eller albanska. Att det var så förklarar han med bristen på lärare.

I en skola har man först anställt en lärare som visar sig tala fel varietet för de två intresserade eleverna och rektor har nu rättat till det problemet. Övriga två elever har valt bort modersmålet och föräldern förklarar att de tar hand om träningen i romani själva hemma.

I flera skolor bedrivs också studiehjälpen på romani och som vi ovan varit inne på, utnyttjas ibland brobyggarna som studiehjälpare. Ibland förekommer studiehjälpen men inte modersmålsundervisning på romani.

Eleverna i den romska klassen har tillgång till lärare, som alla talar romani.

Hur schemaläggs undervisningen?

Den romska klassen är tvåspråkig, vilket innebär att undervisningen i princip bedrivs på romani på förmiddagarna och på svenska under eftermiddagarna. Förutom att undervisningen i ämnena ges på romani, berättas många sagor och historier på romani.

Modersmålsundervisningen förläggs i tid antingen efter skoldagens slut eller läggs in i schemat. En skola har lagt modersmålsundervisningen under en tid på eftermiddagen när eleverna har blockundervisning, då de kan ta sina böcker i olika ämnen och få hjälp. Modersmålsundervisning och studiehandledning ligger dessutom timmarna efter varandra. Eleverna behöver inte känna att de missar någon lärares undervisning när de får modersmålsundervisning. Vid en annan skola med relativt högt deltagande är undervisningen i år förlagd efter skoltid men under nästa år är ambitionen att all modersmålsundervisning skall ligga under skoltid. Flera skolor lägger all modersmålsundervisning vid samma tid, t.ex. på förmiddagen en dag i veckan.

Det samlade intrycket av statistik och fallstudier är att få elever av romskt ursprung läser sitt modersmål. Orsakerna är flera. En viktig anledning tycks vara att många väljer att inte uppge att de är romer och därmed inte kommer i åtnjutande av att studera språket. Några familjer praktiserar framför allt ett annat modersmål hemma och eleven väljer istället att läsa det. Många intervjuade föräldrar anser att det finns en motsättning mellan att satsa på svenskan och att satsa på romani. De anser att det är viktigare att barnen lär sig svenska i skolan. Svårigheten att hitta behöriga lärare eller överhuvudtaget lärare som kan undervisa i önskad varietet är ytterligare en orsak. Information om möjligheten att läsa romani försvinner ibland "på vägen" till föräldrarna. Verksamhetens frivilliga karaktär gör troligen att den lätt väljs bort av eleverna, om den läggs efter skoltid och de dessutom inte är motiverade.

Frånvaron ett stort problem

Många studier har tidigare visat att det stora problemet när det gäller många romska barns skolgång är att de ofta inte kommer till skolan och det har förstås varit en viktig fråga i mötena med skolornas personal och elever. Innan vi går in på fallstudieresultatet, återges först några erfarenheter från ett par andra studier.

I Stockholm har romska skolbarns frånvaro studerats vid två tillfällen, 1989 och 1998. Vid båda tillfällena var frånvaron bland eleverna drygt en fjärdedel på låg- och mellanstadiet och drygt en tredjedel på högstadiet. Detta skall jämföras med frånvaron för övriga elever, som under 1998 var mellan 5–7 procent.⁴¹ I en senare PM från Stockholms stad 2005 uppges att en stadsdelsförvaltning beräknade att 50 procent av de romska eleverna sällan eller aldrig deltog i undervisningen.⁴²

Av Socialstyrelsens rapport framgår, som ovan beskrivits, att skolproblem och frånvaro är en av de vanligaste orsakerna till att anmäla barn till social-

⁴¹ Stockholm stad 1998, Resursförvaltningen för skola och socialtjänst Romska elever Hur går det för dem i skolan?

⁴² Stockholms stad Utlåtande 2006: RVI, Dnr 337-2951/2005

tjänsten. Barn i nyanlända familjer har i den studien högre frånvaro än övriga. För de etablerade grupperna i landet kan problemen handla om att vara utsatt för mobbning och att vara utanför. Socialtjänstens personal upplever ibland att romer har en annan agenda för sina barn än skolan. Motsatsen finns också, vissa familjer är synnerligen angelägna om att barnen skall få en bra skolgång. I rapporten ges också exempel på extraordinära insatser från socialtjänstens sida, som t.ex. att erbjuda taxi till skolan eller kontaktpersoner som hämtar barnen varje dag. Av studien framgår också att skolor anmäler elever till socialtjänsten när deras egna resurser är uttömda. Flera kommuner uppger att skolor arbetar mycket hårt på att hitta lösningar och att göra särlösningar för romska skolbarn. Några socialarbetare uttrycker att det saknas förebilder för romska barn och ungdomar. Då menar man förebilder som gått i skolan och fått jobb. Utan förebilder kan det vara svårt att motivera barnen till skolgång. Men vid flera socialtjänster menar personalen att det finns barn som aldrig får en ordentlig skolgång trots insatser, och att det ofta är romska barn⁴³ Så långt Socialstyrelsen.

Även i Skolverkets fallstudie är det uppenbart att frånvaron upplevs som det största problemet av skolorna och som något som i hög grad påverkar romska elevers prestationer. I några av skolorna säger lärare att ”kommer bara barnen till skolan så går det ofta lika bra för dem som för andra barn”. Vid en skola uppges att vissa barn hade 50 procent frånvaro, liksom i exemplet från stadsdelen i Stockholm ovan. Även här finns dock undantag. De skolor där närvaron fungerar bra, har ofta en genomtänkt strategi, inte sällan en kontaktperson, som ringer hem vid frånvaro. I regel är dessa kontakter framgångsrika. Nedan en lärares erfarenhet:

De har haft mycket hög frånvaro under de år jag varit här, när jag arbetade med F-3. Nu gör vi så att kommer inte barnen kl. 08.10 så ringer vi hem och till 90 procent så kommer barnen hit då. Närvaron har förbättrats genom detta. T.ex. K har varit borta en dag under det här läsåret, förra året var hon kanske borta en till två dagar på två veckor. Innan dess var hon borta varannan dag. Jag tror på kontakten där man kanske pressar lite och samtidigt talar om barnens förbättringar och att det är tack vare att föräldrarna är så duktiga att skicka sina barn till skolan. Vi har tillsammans gjort att det går så bra för barnen i skolan. För min del så kan jag se att samtal med föräldrarna och att följa upp ger resultat. Lappar hem till föräldrarna fungerar inte.

Elevernas syn på skolk och närvaro i skolan varierar. Vissa säger att de inte

⁴³ Socialstyrelsen 2006-131-36, s. 35

brukar skolka. Att sitta hemma är inte roligt, det gör de bara när de är sjuka. Andra elever säger att de har svårt att gå till skolan de dagar då de försover sig. Det brukar hända ett par tre gånger i veckan och då brukar läraren ringa hem. En elev exemplifierar med hur det var sist, då de hade en fest som varade till 3–4 på morgonen. Då känns det svårt att komma upp på morgonen.

Kontakten med föräldrarna rörande frånan är för många rektorer A och O:

R: Den uppfattning jag har är att i stort sett har de romska barnen ett studieresultat som motsvarar genomsnittet, möjligen en något sämre närvaro och sena ankomster på mornar. Mina direktiv då är täta kontakter med föräldrar. Kommer inte en elev till en lektion skall det vara en kontakt med föräldern. Vi håller på att utarbeta ett system där vi skickar SMS till föräldrar i den mån de har mobiltelefoner för att de skall få veta det direkt. Kontakten skall vara tät och snabb.

Vid andra skolor tycker lärarna att föräldrar skyddar sina barn genom att hävda att de var borta på grund av sjukdom, trots att lärarna uppfattar att det handlar om ogiltig frånavaro. Uppenbarligen gör här föräldrar och lärare olika prioriteringar beträffande vad som är viktigast för barnen, vilket stämmer med intrycket från socialarbetarna i Socialstyrelsens rapport ovan. Lärare framhåller att romska barn ibland tidigt får frihet att själva bestämma över sin skolgång. Familjeangelägenheter kräver ibland hela släktens närvaro. För eleverna kan det vara lätt att "halka ur" om de saknar förebilder när det gäller skolan.

Frånvaron är vanligen ett mindre problem i de lägre skolåren, men tycks accelerera från och med år 6 och 7 och gäller såväl pojkar som flickor. På grund av att de är mycket frånavarande, förlorar de inte sällan efterhand taget om sina studier och risken är att de inte tycker att det lönar sig att komma. Eftersom skolan betonar vikten av att passa tider och vara närvarande, kan det paradoxalt nog få till följd att eleverna stannar hemma om de vaknar sent. Barnen vet att det blir pinsamt att komma mycket för sent och väljer då ofta att stanna hemma istället. I intervjuerna med elever, föräldrar och lärare har olika skäl framförts till frånavaron. Föräldrar har visat en oro över att skolan inte tar hand om barnen ordentligt. Vissa barn hölls hemma när klassen skulle åka på utflykt, av rädsla för att något skulle hända barnen. Sexual- och samlevnadsundervisningen är problematisk för många romska föräldrar liksom Idrott och hälsa. Händelser inom familjen kräver ibland barnens närvaro, något som ofta prioriterades framför skolan. Men sammantaget visar fallstudien att energiska insatser från skolans sida för att följa upp frånavaron i samarbete med föräldrarna, ger resultat.

Vuxenutbildning ett sätt att kompensera

De brister i romska elevers förkunskaper, närvaro och kunskapsutveckling som de besökta grundskolorna rapporterat om, har lett till att endast ett fåtal romska elever från de skolorna uppges ha börjat på gymnasiet. Ännu färre har enligt skolorna genomfört någon gymnasieutbildning. En romsk pojke som utbildat sig till polis, användes som ett gott exempel för andra romska elever. Vuxenutbildning blir ett sätt att uppväga tidigare misslyckanden och brister i skolgången. Vuxenelevernars brister varierar från total avsaknad av skolerfarenhet till avbruten grundskolegång i Sverige eller något annat land, eller avbrutet IV-program.

De fyra utbildningar som Skolverket har besökt har varit på grundläggande-, gymnasiekurs- respektive folkhögskolenivå. Kurserna är avsedda enbart för romer och i ett fall är hela skolans verksamhet avsedd för vuxna romer. En av folkhögskolekurserna riktar sig till romer från en viss nation och har lärare från det landet, förutom svenska lärare. Till ett projekt med en skradderiutbildning för kvinnor har rekrytering skett bland finska romer som tidigare studerat tillsammans på folkhögskola. I andra fall sker mer informellt en homogen rekrytering så att elever som studerar ihop vanligen tillhör samma romska grupp, om än inte samma nationalitet. På folkhögskolorna deltar en del romer även i blandade klasser och några av dem har uppnått gymnasiekompetens.

Enligt intervjuade lärare och skolledningar är fördelarna med undervisning som enbart riktar sig till vuxna romer att eleverna känner sig trygga tillsammans och att kunskapsförmedlingen kan anpassas till deras specifika förutsättningar. Det finns gott om berättelser från romska vuxenelever om tidigare diskriminering både i skolsituationer och i andra situationer. Berättelserna är något som andra romer relaterar till, så att både egna och berättade erfarenheter bekräftar en utsatthet i det svenska samhället.

Specifika förutsättningar för romska vuxenelever som har framkommit i studien är att inlärningstakten kan vara mycket låg och behovet av återkoppling från läraren mycket hög. Bristerna beror, enligt lärarnas tolkningar, på elevernas avsaknad av skolerfarenhet, deras upplevelser av att vara misslyckade och misstänkliggjorda i det svenska samhället eller utomlands, samt att deras liv och fokus har varit inriktat på helt andra kvaliteter än de som värderas i skolan. Även personer som har levt i Sverige i många år kan ha mycket svaga kunskaper i svenska, och även de som har gått igenom svensk grundskola och påbörjat IV-program kan ha en mycket låg kunskapsnivå. Att kvinnliga elever vanligen tar hela ansvaret för sina barn påverkar deras närvaro i vuxenutbildningen.

Enligt intervjuade lärare har påfallande många vuxna romer dålig hälsa vilket försämrar deras förutsättningar att följa undervisningen. Hjärtsjukdomar,

ryggbesvär och depressioner är tillstånd som utbildarna har beskrivit. Förutom behov av stöd och uppmuntran i undervisningssituationen visar studien på att även vuxenelevernas behov av socialt stöd är stort. Flera utbildningar erbjuder återkommande kuratorssamtal.

Motiv som romer uppger för att påbörja vuxenutbildningen är önskan att lära sig svenska samt önskan om yrkesutbildning som kan leda till arbete. Även motiv som handlar om försörjning har framkommit, t.ex. att socialtjänsten kräver en motprestation för att betala ut försörjningsstöd, alternativt att studiemedel uppfattas som en möjlig försörjning som står till buds. Ytterligare ett motiv som framförs är att kunna hjälpa sin barn så att de lyckas i skolan.

Några kommentarer är:

- Det var pinsamt att inte kunna stava.
- Jag har strulat runt och tagit ströjobb de senaste fem åren sedan jag slutade gymnasiet och kände att jag ville göra något annat annars skulle livet bara fortsätta så.
- Många romer går på socialen. Barnen skäms. Vi vill utbilda oss så att vi kan få jobb.

Vad leder då vuxenutbildningarna för romer till? Det är inte självklart hur resultaten skall mätas, men klart är att undervisningen kan påverka situationen för såväl vuxeneleverna själva, som för deras barn. Även för personer som inte når tillräckliga resultat för att få behörighet till ett yrkesprogram kan studierna ha betydelse, genom den samhällskunskap och undervisning i svenska språket som på olika sätt ingår i kurserna.

Romer som har gått yrkesinriktade kurser på folkhögskolor har i varierande grad fått anställningar. Alla de elva som genomförde en fyraårig utbildning till behandlingsassistent har fått arbete. En utbildning till lärarassistent har inte lett till anställningar i samma utsträckning, skolorna har inte varit lika benägna att anställa assistenter som socialtjänsten varit. Två elever vid en ännu inte avslutad yrkesutbildning har blivit erbjudna projektanställningar. Eleverna var enligt sina lärare dock oroliga för att acceptera då det skulle innebära att de avsåg sig sitt försörjningsstöd vilket representerade en trygghet för dem.

Vuxeneleverna behöver både ha och vara förebilder. Att tidigare elever har kommit in på yrkesutbildningar, respektive fått arbeten, är enligt både elever och lärare betydelsefullt eftersom det visar att det finns möjligheter för romer i det svenska samhället. Det förefaller dock som om vägen till en genomförd yrkesutbildning är lång för många romer och uppgifter om dem som lyckats är få. De personer som har lyckats komma in på yrkesutbildning eller fått arbete återfinns beskrivna i flera olika intervjuer.

Bland dem som har genomgått yrkesinriktade kurser men inte fått arbete finns några som fortsätter att läsa andra kurser. Ett dilemma som en lärare påpekar är att en del romska vuxenstuderanden har många genomgångna kurser från olika utbildningsanordnare, men saknar en samlad dokumentation. Därför är elever själva inte medvetna om ifall de med ett fåtal kompletteringar skulle kunna uppnå gymnasiekompetens.

Bland de romer som tagit studiemedel för sin grundläggande utbildning finns de som inte uppnått en tillräcklig kunskapsnivå på 100 studieveckor för att komma in på någon yrkesinriktad kurs. De har i vissa fall ansett sig vara svikna eftersom de skuldsatt sig utan att de uppnått varken möjlighet att få arbete eller tillgång till ytterligare studier.

Diskriminering och mobbning

Frågan om de romska skolbarnen utsätts för mobbning eller diskriminering har varit uppe i alla samtal med såväl elever, föräldrar som skolpersonal. Erfarenheterna av detta växlar. Skolverkets fallstudie visar att mobbning förekommer, men sannolikt inte i stor utsträckning vid de besökta skolorna. I den enkätundersökning som ingår i DO:s rapport från 2003 avstod cirka hälften av de tillfrågade från att berätta i skolan att de var romer.⁴⁴ Hur stor den andelen är idag vet vi inte, men varken i samtalen med elever, föräldrar eller personal framkommer uppgifter om att romska elever regelmässigt är utsatta för kränkande behandling i skolan på grund av sin etnicitet eller känner sig otrygga. I den skola som har en romsk grupp, framhåller emellertid föreståndarna och också intervjuade föräldrar att mobbning eller oro för att bli mobbad är ett vanligt skäl att söka till skolans romska grupp. Föräldrar till barnen berättar också om egna erfarenheter av mobbning och också att deras barn blivit utsatta i tidigare skolor.

Några barn klagar över att de blir retade för att de är romer, något som skolorna dock inte vill beteckna som diskriminering, snarare som att eleverna retas. För eleverna är det emellertid tydligt att tillmälet ”zigenare” används i nedsättande syfte. De romska eleverna reagerar lite olika på detta – några blir ledsna och går undan, andra blir arga och går till motattack, verbalt eller fysiskt. Några menar att de enbart var stolta över sitt ursprung och inte bryr sig. Vi har också mött lärare som påpekar att även romska elever mobbar och trakasserar såväl varandra som andra elever.

Men den allmänna hållningen bland de vuxna på skolorna är att de inte accepterar att någon uttrycker sig kränkande utan säger ifrån och pratar med de berörda eleverna om det som sker. Ett vanligt förfarande är att om kränkningar fortsätter trots genomförda samtal, kopplas antimobbningsteamet in

⁴⁴ DO 2003 med ref till Forsberg och Lakatos 2003.

och skolans handlingsplan mot mobbning följs. Ibland kopplas dessutom kurator och elevhälso teamet in.

Som tidigare framhållits, kan de flesta skolor som besökts betecknas som skolor med en mångfald elever från skilda etniska bakgrunder. Det innebär att de romska barnen utgör en grupp bland många andra. En verksamhetschef menar att hennes föreställning var att när det finns många barn med olika etniska bakgrunder, så blir ingen utpekad. Men när många familjer identifierade sig som romer på en skola, ville många andra familjer inte ha sina barn i den skolan. Hon har lyckats hantera detta genom samtal med familjerna, men det har gjort henne medveten om romernas utsatthet. Vid en annan skola är det enligt en lärare tydligt att det finns en rangordning bland eleverna mellan de etniska grupperna och att romerna stod lägst i rang.

Ett sätt som lärarna hanterar frågan på, är att inte se barnen som romer och därmed inte behandla dem annorlunda. Därmed finns dock en risk för att eleverna går miste om de rättigheter som tillkommer dem i egenskap av att tillhöra en nationell minoritet. Ett allmänt intryck från fallstudien är att undervisningen för andra elever om de nationella minoriteterna och i synnerhet om den romska minoriteten, verkade förekomma mycket sparsamt.

I samtalen med de vuxenstuderande och med föräldrar framkom många tråkiga erfarenheter av att bli mobbad och känna sig misstänkliggjord som rom. En projektanställd berättar att han lärt sig från en tidigare anställning att alltid se till att gå hem innan siste man lämnade arbetsplatsen, för att undvika att få misstankar riktade mot sig, om något skulle hända eller försvinna. Det förekommer också att romer byter namn, för att lättare få arbete, en erfarenhet som de delar med många andra svenskar med utlandsklingande efternamn.

Pojkar och flickor

Hur ser skolsituationen för romska elever ut i ett könsperspektiv? Intrycken är blandade och det är svårt att ge en entydig bild, snarare finns många uppfattningar i denna fråga. Romska flickor som intervjuats i studien uttrycker att det idag är skillnad mot förr och att alla, både män och kvinnor, kommer att arbeta lika mycket framöver. I samma grupp finns dock en pojke som menar att kvinnor kan vara hemma mera med barnen. Även andra flickor framhåller det underläge som de menar att flickor hamnar i och att deras status ändras, när de gifter sig. Flickor tillåts inte heller alltid att gå i skolan, framhåller de. Flera utsagor finns om att flickor rymmer eller riskerar att bli "bortrövade" på väg till och från skolan.⁴⁵ Ibland tycks flickan vara införstådd

⁴⁵ "Bortrövade" är ett översatt begrepp, som inte skall tolkas bokstavligt. Istället måste "bortrövandet" förstås i ett kulturellt sammanhang som ett sätt att tillkännage att en parrelation har etablerats.

med bortrövandet, vilket dock i praktiken leder till tidig familjebildning och svårigheter att fullfölja skolan. Flickorna försvinner ibland tidigt från skolan, ofta i årskurs 7. En skola håller av den anledningen ett extra öga på flickorna när de kommer upp i årskurs 4. Lärares uppfattning är att de romska föräldrarna oroar sig för att flickorna skall assimileras och bli som svenska flickor. Brobyggaren vid en skola framhåller att de romska eleverna blivit friare och att det idag är vanligt att de själva får välja vem de vill gifta sig med, helst skall det dock vara en rom.

Både pojkar, flickor och skolpersonal menar att båda könen har lika goda förutsättningar i skolan. Bland eleverna är meningarna delade huruvida de ges samma behandling. Lärare och skolledare anser ofta att flickorna är mer ambitiösa än pojkarna, liksom fallet är beträffande andra elever. Några lärare menar att när det gäller kontinuiteten i skolgången är det främst pojkarna som är problematiska. Pojkar med ensamstående mödrar tenderar också att bestämma mera hemma än om de haft en far närvarande i hemmet. De romska flickorna är mera motiverade som andra flickor, menar lärare.

Sammanfattningsvis gäller för både pojkar och flickor att deras skolgång ofta har en bristande kontinuitet, men av olika orsaker. För flickorna gäller att de försvinner för att familjen kräver deras närvaro hemma i allt större utsträckning, för pojkarna att de skolkar mera av andra skäl.

Diskussion och förslag till åtgärder

Romer en heterogen grupp med olika erfarenhet av skolan

Att romska skolbarn har varierande bakgrund, har studien givit många exempel på. I undersökningen har vi träffat såväl romska föräldrar med höga ambitioner för sina barns utbildning, liksom föräldrar för vilka skolan är en främmande företeelse. Det finns relativt nyinflyttade romer som kommit som flyktingar från forna Jugoslavien med en egen skolgång på 11–12 år som har förväntningar på att barnen, oavsett om de är pojkar eller flickor, skall gå i skolan och gå vidare till akademiska yrken. En del nyanlända flyktingar från forna Jugoslavien bär på krigstrauman, har levt gömda en tid och nyligen fått uppehållstillstånd, ibland efter att ha fått avslag i flera omgångar i olika länder. Detta innebär att barnens skolgång blivit sporadisk och bristfällig. Dessa familjer kan också sakna nätverk av släktingar och vänner. Dessutom är de nya i landet och i stort behov av information om det svenska samhället.

Andra är infödda svenskar och tillhör en romsk grupp, som invandrat till Sverige för flera generationer sedan. Trots detta är de vuxnas erfarenhet av skola och egen skolgång ofta mycket sporadisk. För några har skola nästan inte existerat som konkret erfarenhet och vi har också mött vuxna elever och föräldrar som inte varit läs- och skrivkunniga.

Lärare som intervjuats menade att vissa romer väljer att inte presentera sig som romer. Istället för att manifesteras det romska framträder de som t.ex. serber.

Gruppen som helhet delar erfarenheter av att ha varit/vara förföljda och diskriminerade och för många har detta också inneburit en avvaktande hållning till majoritetssamhällets välvilja. Den romska kulturens överlevnad har varit starkt beroende av att familjerna och släkterna har hållit ihop och bevarat sina traditioner. Romers ambivalens till barnens skolgång kan förstås i ett perspektiv av de erfarenheter av nedvärdering, och diskriminering som de upplevt och upplever. Det kan ses som en motmakt mot majoritetssamhällets anspråk på att barnen skall införliva det svenska samhällets värderingar och normer.

Romerna är sammanfattningsvis en heterogen grupp med olika bakgrund, dialekter, vistelstid i Sverige etc. Utifrån detta konstaterande måste insatserna differentieras och ske i nära samverkan med romerna själva. Även om majoritetssamhällets mål att bidra till att höja utbildningsnivån för ungdomar och vuxna, häva utanförskapet och bidra till ökad jämställdhet mellan könen, är legitima, måste det finnas respekt för att romer kan se andra lösningar och vägar än de som erbjuds.

Förskola en outnyttjad resurs

I inledningen redogörs för kommunernas skyldighet att erbjuda förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg till barn. Under åren 2001–2003 genomfördes flera reformer som syftade till att öka tillgängligheten till förskolan. Bland annat gavs alla 4- och 5- åringar rätt till avgiftsfri plats i förskola under minst 525 timmar per år (allmän förskola). Detta är en markering av synen på förskolan som viktig för alla barns utveckling och lärande.

Förskolans uppdrag är att lägga grunden till det livslånga lärandet. Verksamheten skall genom en god pedagogisk verksamhet med leken som grund stimulera och stödja barns utveckling och lärande. Uppdraget gäller alla barn, men i läroplanen formuleras också ett särskilt ansvar för invandrar- och minoritetsbarn. Barn som tillhör de nationella minoriteterna och barn med utländsk bakgrund kan i förskolan få stöd i att utveckla en dubbel kulturtillhörighet och att utveckla både det svenska språket och sitt modersmål.

Förskolan är också en social och kulturell mötesplats och kan som sådan fungera som kulturöverbryggare. Där kan de romska familjernas och majoritetssamhällets kultur och normer mötas på ett naturligt sätt. I läroplanen sägs att medvetenhet om det egna kulturarvet och delaktighet i andras kultur skall bidra till att barnen utvecklar sin förmåga att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar.

Många romska barn går inte i förskola och saknar därmed viktiga erfarenheter som de flesta andra barn har vid skolstarten. I samtalen med elever och föräldrar framkom att det främst var flyktingar från Jugoslavien som hade erfarenhet av förskola, vanligen positiva. En slutsats av detta är att kommunerna bör intensifiera sin uppsökande verksamhet.

I Malmö har en förskola för romska barn startats under 2006, i samverkan mellan Malmö stad och Romska ungdomsförbundet. Denna förskola kan förhoppningsvis ge kunskap om hur förskolan kan fungera för romska familjer och bidra till att stimulera flera föräldrar att utnyttja denna resurs för sina barn.⁴⁶

För barn med hemarbetande föräldrar är öppen förskola ett alternativ som förutom att ge barnens stimulans också ger föräldrar möjlighet att mötas. Verksamheten har även ett uttalad social karaktär genom att den ger service, råd och stöd till föräldrar, ofta i samverkan med mödra- och barnhälsovården och/eller socialtjänsten. I en del kommuner har mödrar med utländsk bakgrund getts möjlighet att studera i nära samarbete med den öppna förskolan. Många kommuner har dock lagt ner sina öppna förskolor. I dag saknas verksamheten i över hälften av landets kommuner.⁴⁷

⁴⁶ Erlend Kaldaras Nikolzsson 2005: Behovet av en romsk förskola i Malmö

⁴⁷ Se t.ex. Skolverket 2005, rapport 269

Uppsökande verksamhet och stöd med kontinuitet behövs

Alla romska elever behöver inte särlösningar. För många fungerar skolan bra ändå och skolornas avvaktande attityd gentemot särbehandling uppfattade vi på många sätt som sund och baserad på en tillit till elevernas förmåga. Men uppenbart är att den bristfälliga skoltraditionen ofta motiverar särskilda insatser.

Uppskattningen av de assistenter eller brobyggare som fanns på flera håll, var överlag stor. Assistenterna fungerar som länk mellan familj och skola, som stöd för elevernas läxläsning och av allt att döma som en trygghetsfaktor för eleverna. I Socialstyrelsens utredning visas att skola och socialtjänst ibland samverkar, så att socialtjänsten svarar för att någon hämtar elever till skolan.⁴⁸ I den kommun där verksamheten med brobyggare utvärderats, var erfarenheterna positiva. Utvärderingen visade att elevernas frånvaro minskat rejält. De romska assistenterna behöver dock få fortbildning och handledning och inte utnyttjas för läraruppgifter eller andra uppgifter, som de inte har utbildning för.

Tyvärr har många insatser i skolorna karaktär av tillfälliga, tidsbegränsade projekt. Projekten avlöser varandra med tilldelning av pengar för något eller några år, men rinner sen ut i sanden. Målsättningen att bra projekt efter avslutad projektperiod skall sugas upp av ordinarie verksamhet fungerar sällan eftersom konkurrensen om tillgängliga resurser i regel är stor. Detta skapar en ryckighet i verksamheter och en otrygghet för dem som arbetar i projekten och är beroende av medlen. Att arbeta med att förbättra skolsituationen för romska skolbarn är ett långsiktigt arbete, som knappast kan klaras under en kort projektperiod.

Skolan måste ställa krav på både närvaro och skolarbete

Svårigheter med att få romska barn att regelbundet gå till skolan, att fullfölja skolgången och att nå skolans mål i alla ämnen, har beskrivits i de flesta skolor vi besökt. En av brobyggarnas eller lärarassistenternas viktigaste funktioner har varit att få barnen att komma till skolan.

Alla som bor i Sverige har enligt 3 kap. skollagen rätt att få utbildning inom det offentliga skolväsendet. Denna rätt motsvaras av en skolplikt. Många elever skolkar trots detta någon gång. I en studie från Stockholms stad hade 30 procent av flickorna och 56 procent av pojkarna i grundskolans årskurs 9 skolkat minst en gång under läsåret. En liten minoritet på 2 procent skolkade mer än 20 dagar. Dessa siffror stämmer väl med andra studiers resultat. De som skolkade ofta hade som grupp betraktat en trassligare bakgrund, var oftare kriminella och var också oftare offer för brottslighet än andra elever. Bland dem

⁴⁸ Socialstyrelsen 2006 Omhändertagande av romska barn

fanns också i högre omfattning storkonsumenter av tobak, alkohol och droger. De saknade också i större omfattning betyg i ett av ämnena engelska, svenska och matematik. Sammanfattningsvis var skolkande elever en grupp med stora problem, både när det gäller brott, mobbning och resultat i skolan. Resultaten tyder på att upprepat skolk skall ses som en markör för ett asocialt liv. Skolk i sig leder också till ofullständiga betyg. I rapporten dras slutsatsen att underlåtenhet att reagera på skolk riskerar att ge eleven en sämre start i livet och ökar risken för arbetslöshet, okvalificerade arbeten och beroende av samhällets försörjningsstöd, liksom en asocial karriär med kriminalitet och drogberoende.⁴⁹

Även om resultaten ovan rör elever i allmänhet och romska elevers orsaker till skolk i viss mån kan se annorlunda ut, kan samma slutsatser dras när det gäller riskerna för att hamna på sned i tillvaron vid upprepad ogiltig frånvaro. Det är viktigt att skolan följer samma principer för frånvarokontroll för alla elever och att skolor inte är överseende med romska elevers frånvaro. De särskilda insatser för att få barnen att komma till skolan som ovan beskrivits i fallstudien, ser ofta ut att ha effekt.

Det är skolans uppgift att ta initiativ till och stärka kontakterna mellan skola och hem. Ovan har vuxna romers ofta bristfälliga och ibland negativa erfarenheter av skola beskrivits. Romer har i enlighet med sin status som nationell minoritet rätt att slippa assimileras och istället få stöd av samhället i att bevara och utveckla sin kultur. Det kan ibland komma i konflikt med skolans krav på närvaro. En erfarenhet från studien är också att en del romska föräldrar är rädda att deras barn skall ta så starkt intryck av andra unga i skolan att de förloras från den romska gemenskapen. Det kan få till följd att föräldrarna godtar eller t.o.m. medverkar till att deras barn inte går i skolan. Dessutom kan oron för eller upplevelse av diskriminering och mobbning i skolan bidra till frånvaro.

Åtgärderna för att komma till rätta med dessa svårigheter måste vara flera. Ett sätt är att skapa en så trygg skolmiljö som möjligt. Skolverket har under hösten 2006 givit ut allmänna råd och kommentarer för arbetet med att främja likabehandling.⁵⁰ Råden ger vägledning för t.ex. vad den obligatoriska likabehandlingsplanen bör omfatta och hur det främjande och förebyggande arbetet bör utformas.

Skolans personal och föräldrar måste hitta vägar att mötas och lära känna varandra, för att reda ut förväntningar och tankar om undervisning, skolmiljö och olikheter i synsätt. Respekt, positiva förväntningar på och tilltro till elevernas och föräldrarnas kompetens och förmåga är viktiga utgångspunkter i mötet mellan skolans personal, elever och föräldrar.

⁴⁹ FOU-rapport 2005:15, s. 31–35

⁵⁰ Skolverkets allmänna råd 2006, Best.nr 06:964

Men skolan måste samtidigt hävda skolplikten. De regler som gäller från och med läsåret 07/08 för skolornas uppföljning av frånvaron, utgår från alla barns rätt till utbildning, något som också framhålls i Barnkonventionen.⁵¹ I skollagen 3 kap. 15 och 16 §§, sägs att den som har vårdnaden om ett skolpliktigt barn skall se till att barnet fullgör sin skolplikt. Vid upprepad ogiltig frånvaro skall skolan utan oskäligt dröjsmål utreda orsakerna till frånvaron. Utifrån resultatet av utredningen är det därefter viktigt att skolan arbetar systematiskt och vidtar lämpliga åtgärder som kontinuerligt följs upp, utvärderas och vid behov revideras. Kommunerna har en långtgående skyldighet att tillse att alla barn får föreskriven utbildning varför rutiner bör finnas för detta på övergripande nivå. Om skolor har svårigheter att komma tillrätta med elevers ogiltiga frånvaro, är samarbete med externa parter, som exempelvis socialtjänsten en åtgärd som bör prövas.

Skolorna har likaså en svår balansgång att följa när det gäller att ställa krav på rätt nivå när det gäller elevernas prestationer i skolan. Krav som upplevs för höga kan leda till en negativ spiral, som får till följd att eleverna prioriterar bort skolan efter upprepade misslyckanden. Samtidigt måste eleverna utmanas, stimuleras och få krav på sig för att utvecklas.

Om skolorna visar ett alltför stort överseende med frånvaro och har låga förväntningar på romska barns prestationer, signalerar detta till eleverna att de inte behöver anstränga sig, vilket medverkar till att resultaten blir låga. I BO:s rapport framförs att det är ett svek att skolan inte har förväntningar på eleverna, något som de romska representanter som deltagit i projektet instämmer i.⁵² Särbehandling i form av att lärare och skolläda inte har förväntningar på dem som romska elever är en vanlig erfarenhet. Motsatsen har också beskrivits; hur lärare som trott på deras förmåga, medverkat till en vändning i deras utveckling och att de satsat på skolarbetet.

Skolverket kommer under år 2007 att i ett särskilt projekt följa upp hur elevers rätt till utbildning tillgodoses, utifrån signaler från verkets tillsyn och inspektioner om att det finns elever i många kommuner som inte går i skolan och inte heller får sin rätt till utbildning tillgodosedd på annat sätt.

Romska skolbarn har rätt till skydd mot diskriminering

Genom bland annat EU:s rapporter har ovan konstaterats att romers situation i många länder är svår och att romernas historia av mångårig diskriminering och uteslutning ur samhällen, tycks fortleva på många håll. En viktig fråga är därför hur dessa varaktigt diskriminerande strukturer skall kunna förändras på ett mera verkkningsfullt sätt. Intensifierade insatser från staternas

⁵¹ Barnkonventionen, se t.ex artikel 3, 28.

⁵² BO 2005, De vill att jag ska vara osynlig

sida i nära samverkan med romerna, krävs troligen för att nå framgång. En viktig milstolpe utgör erkännandet av romer som en nationell minoritet år 2000 och de insatser för språk och kultur som i kölvattnet av ratificeringen av konventionerna nu startar på universitet och på andra håll i landet.

Av fallstudien att döma, tycks skolor betona alla barns lika rättigheter utan tanke på de *särskilda* rättigheter som romer i egenskap av medlemmar av en nationell minoritet åtnjuter. I Skolverkets rapport från 2005 konstaterades att endast ett fåtal kommuner berörde frågor om minoriteterna i skolplanerna. Det vanliga var att alla minoriteter behandlades på samma sätt, trots olika behov och situation. Undantaget var samerna, för vilka barnens undervisning i samiska sker i sameskolan. Detta hänger troligen samman med att samerna är en erkänd ursprungsbefolkning som sedan lång tid haft särskilda lösningar när det gäller barnens skolgång.⁵³

Skolorna har enligt läroplanerna (Lpo 94 och Lpf 94) en skyldighet att ge undervisning till *alla elever* om Sveriges fem nationella minoriteter rörande bland annat deras kultur och historia i landet. En sådan undervisning kan bidra till att förebygga fördomar och felaktiga föreställningar och är en väg att stärka romernas ställning. Undervisningen om romer, romsk kultur, historia och språk måste förbättras och bli allmänt förekommande. Även läroböckerna behöver uppmärksamma romerna på ett objektiva och korrekt sätt. Skolverkets uppfattning är att kunskap är ett verksamt medel mot fördomar och felaktiga föreställningar.

Fallstudien visar att mobbning och trakasserier förekommer, även om det inte tycks vara något stort problem för elever och föräldrar i de besökta skolorna. Upplevelsen av att bli diskriminerad och trakasserad och att Sverige är ett rasistiskt land, är djupt rotad hos romer och många vuxna har talat om sina erfarenheter av detta i samtalen under studiens gång. I DO:s studie menade cirka 90 procent av romerna att Sverige är ett rasistiskt land och lika många anser att Sverige till viss del eller i hög grad är fientligt inställt till romer. I denna rapport har spår av detta kunnat ses bland annat i en skola, där skolledaren noterat att romer stod lägst i rang på skolan bland eleverna och i en annan skola där de icke romska föräldrarna drog sig för att sätta sina barn i skolan, då många romer fanns där. Men överlag finner Skolverket att skolorna i fallstudien försöker att vara uppmärksamma på förekomst av mobbning och andra former av trakasserier. Lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling liksom Skolverkets Allmänna råd finns nu som verktyg i skolornas arbete att främja likabehandling och motverka alla former av kränkande behandling. Skolverket kommer att följa upp denna fråga ytterligare i det regeringsuppdrag rörande förekomst av diskrimi-

⁵³ Skolverket 2005, rapport 272

nering på grund av bland annat etnisk tillhörighet, som verket för närvarande planerar att genomföra.

Skolan är central för romer när det gäller att utveckla sitt språk

Inom ramen för den nationella minoritetspolitiken har romska skolbarn rätt att få undervisning i sitt modersmål. *När det gäller romani krävs inte att det ska vara ett dagligt umgängesspråk eller att det ska finnas en grupp om fem elever, för att modersmålsundervisning ska anordnas.* En romsk elev kan också få undervisning i två modersmål, om det finns särskilda skäl. Kommunen är dock endast skyldig att anordna undervisning om det finns en lämplig lärare.

Ambitionen att elever ska läsa sitt modersmål och få studiehandledning bygger inte bara på att det är en rättighet utan också på resultat från svensk och internationell forskning om tvåspråkiga elever. Språket fungerar enligt denna inte bara som en bärare av information utan också som en del i ett identitetsskapande. Språket är bärare av erfarenheter, kunskap, tradition och kultur. Den pedagogik som används bör anknyta till elevens språkliga och kulturella erfarenheter och kontakten mellan hem och skola ses som avgörande, eftersom förståelse mellan lärare och föräldrar är avgörande för att stödja barnens skolframgång. Minoritetsspråken riskerar alltid att komma i bakvattent för majoritetens språk och behöver därför stödjas på flera nivåer i samhället.⁵⁴ Romers inklusive de resandes språk är baserad på en muntlig tradition och ansträngningar pågår på många håll för att utveckla ordlistor, lexikon m.m., på språkets olika dialekter.

Andelen elever som deltar i modersmålsundervisning på romani visades i Skolverkets kartläggning 2005 vara låg och denna studie pekar på att andelen fortsätter att vara låg. En sammanställning av uppgifter från samtliga kommuner år 2006 visar att de bedömer att de har drygt tusen (1 281) elever år 2006 som är berättigade till undervisning på romani. Av dessa deltar 335 elever i modersmålsundervisning, vilket innebär 26 procent. Bedömningen av vilka som är berättigade görs av skolorna utifrån deras kännedom om vilka elever som uppger att de är romer. Exakt hur många romska skolbarn som finns är oklart, men enligt Socialstyrelsens grova beräkningar kan det finnas från 8 800 till 22 000 romska barn i landet.⁵⁵ Även om vi drar bort ett stort antal yngre barn från dessa beräkningar, finns dock troligen långt fler romska skolbarn än de kommunerna uppger och känner till.

För att fler elever skall välja att läsa romani, krävs flera insatser. Den övergripande frågan handlar om att den romska minoritetens ställning i det svenska samhället måste stärkas och skolan motverka och ingripa mot diskriminer-

⁵⁴ Skolverket 2002, rapport 228

⁵⁵ Socialstyrelsen, 2006-131-36. Beräkningen bygger på att antalet romer i landet beräknas till mellan 40 000–100 000 och att antalet barn är cirka 22 procent.

ing och negativ särbehandling. Ett rimligt antagande är att när romer kan känna sig trygga och inte riskera diskriminering kommer flera att öppet identifiera sig som romer och kräva modersmålsundervisning för sina barn.

Dessutom krävs bättre information till föräldrarna om värdet av en sådan undervisning och utbildning av fler modersmåls lärare. För att det ska förverkligas krävs insatser på flera fronter. Förhoppningsvis kommer den planerade universitetsutbildningen i romani vid ett universitet att bidra till att stimulera intresset för språket och för att utbilda sig till modersmåls lärare. Myndigheten för skolutveckling bör fortsatt få stöd att hitta alternativa former för undervisning på distans och att stimulera utvecklingen av undervisningen.

Statistiken över antalet romska skolbarn behöver slutligen förbättras på kommunal och nationell nivå. Skolverkets statistik över modersmålsundervisningen måste omfatta samtliga aktuella varieteter/dialekter.

Förutsättningar för vuxenutbildning viktigt stöd

Romer måste ges fortsatta möjligheter att nyttja goda vuxenutbildningsalternativ. Det kan bland annat bidra till att fler lärare i modersmål på sikt utbildas. I denna studie har erfarenheter av vuxenutbildningar för romer hämtats från Malmö och Stockholm. En central fråga för romer som går i vuxenutbildningar är deras möjligheter till finansiering under utbildningen. Eftersom deras väg till en färdig yrkesutbildning ofta kräver grundläggande utbildning som tar tid, räcker de ordinarie studiemedel som står till buds, inte alltid till.

För studerande som saknar grundläggande utbildning kan vägen till och genom exempelvis en lärarutbildning kännas oöverstigligt lång. Kortare kurser har därför skapats för romer till lärarassistent, behandlingsassistent, m.fl. Mycket talar för vikten av att romer följer ordinarie skolgång och utbildningsvägar, för att kunna konkurrera på lika villkor om arbetstillfällen. Kommunerna har skyldighet att anordna vuxenutbildning på såväl grundläggande som gymnasial nivå, svenska för invandrare, etc. Samtidigt är i ett övergångsskede de initiativ som exempelvis Stockholms stad tagit och tar när det gäller assistentutbildningar välkomna och har för vissa inriktningar också visat sig framgångsrika när det gäller att skapa arbetstillfällen. Skolverket utarbetar under hösten 2006 en kursplan för utbildning av elevassistenter, tänkt som en påbyggnad på gymnasieskolan. En sådan utbildning med en statligt utarbetad kursplan har tidigare inte funnits.⁵⁶

Myndigheten för skolutveckling har bidragit genom att skapa nätverk för de kommuner som satsar på utbildning för vuxna romer. En planerad etapputformad lärarutbildning tillsammans med Malmö högskola för romska studerande var tänkt att leda fram till en högskoleexamen för pedagogassistenter.

⁵⁶ Skolverket, arbetsmaterial 2006-II-30

Denna utbildning har inte kunnat förverkligas på grund av brist på sökande.⁵⁶

Det handlar också om att bana väg för romer att få tillgång till arbetsmarknaden, och därmed skapa motivation i familjerna för skola och utbildning – och vice versa. Allt detta tar tid och tålamod och kräver uthålliga lösningar och resurser, där långsiktiga statliga satsningar behövs. En rektor säger att arbetslösheten bland de romska föräldrarna inom hans skoldistrikt är 100 procent. Även om det förhållandet inte råder allmänt, är det fortfarande ett stort problem att arbetsmarknaden är så svåråtkomlig för romer. Det kan innebära att motivation saknas för att studera. I praktiken uppstår en ond cirkel – bristfällig utbildning – inget jobb – ingen drivkraft för att gå i skolan.

Åtgärder i sammanfattning

I Skolverkets rapport nr 272 lämnades en rad förslag som syftar till att förbättra utbildningssituationen för de fem nationella minoriteterna. Några av förslagen som riktar sig mot kommunerna förtjänar att upprepas. Dit hör förslagen att kommunerna bör tydliggöra ansvaret för de nationella minoriteternas utbildningssituation. Denna studie pekar mot att det fortfarande finns en stor okunnighet om de särskilda rättigheter som dessa grupper faktiskt har. Ansvaret för vem som informerar de nationella minoriteterna om deras rättigheter bör vara tydligt. Skolverket anser vidare att

- kommunerna måste intensifiera sin uppsökande verksamhet, stimulera och finna attraktiva lösningar på förskoleverksamhet för romska föräldrar, i samarbete med dessa,
- kommunernas särskilda insatser för romska barn och elever måste planeras och genomföras med kontinuitet och uthållighet. Lärarassistenter har visat sig fungera väl, men dessa behöver handledning och fortbildning,
- en trygg skolmiljö och samverkan med föräldrar är av fundamental betydelse för romska elevers skolgång. Skolverket kommer under år 2007 att följa upp lagen om förbud mot diskriminering och trakasserier utifrån etnisk tillhörighet. Även rätten till utbildning kommer att följas,
- elevers skolplikt och rätt till skola måste hävdas och stödjas på flera sätt. Skolors uppföljning av elevers frånvaro bör ges hög prioritet, förslagsvis genom noggrant utarbetade och kända rutiner för detta. Uppsökande arbete är ett verksamt instrument. Upprepad eller långvarig ogiltig frånvaro skall utredas och åtgärdas. Samverkan med andra myndigheter bör i vissa fall övervägas,
- Skolverkets statistik rörande modersmålsundervisning måste förbättras så att

de varieteter av romani som förekommer kan registreras. Arbetet med detta är inlett. Även kommunernas statistik över elever, berättigade till modersmålsundervisning måste förbättras,

- insatser i kommunerna för att höja andelen romska elever som utnyttjar modersmålsundervisning, bör vidtas,
- undervisningen om de nationella minoriteterna i skolorna måste bli mer allmänt förekommande. Skolverket kommer att informera om gällande regler,
- vuxenutbildningsalternativ för romer behöver utvecklas, stimuleras och stödjas, bland annat genom att hitta system så att de kurser som romer skaffat på olika håll kan valideras. Studiefinansieringen behöver finna en form så att romer med bristande grundläggande kunskaper kan studera vidare,
- Myndigheten för skolutveckling bör få fortsatt stöd för att utveckla nya former av modersmålsundervisning i romani på distans, samt att
- former för samverkan över myndighetsgränser och med romska organisationer behöver utvecklas på central och lokal nivå, för att häva utanförskapet, öka jämställdheten och förbättra skolgången.

Referenser

- Avdelningen för kultur och integrationsstöd (2006) *Rapport från projektet yrkesutbildningar för romer*. Projektledare: Lena Loiske, kulturförvaltningen, Stockholms stad
- Barnombudsmannen (2005) "De vill att jag ska vara osynlig" *Romska barn och ungdomer berättar om sin vardag*, Barnombudsmannen rapporterar BR2005:07
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (2006) *Roma and Travellers in Public Education. An overview of the situation in the EU Member States.*, May 2006
- Hazell, Bo (2002) *Resande folket. Från tattare till traveller*. Stockholm, Ordfronts förlag
- Hyltenstam, Kenneth (red) (1999) *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsperspektiv*. Lund, Studentlitteratur
- Kaldaras Nikolizsson, Erland (2005) *Behovet av en romsk förskola i Malmö*. Romska ungdomsförbundet, December 2005
- Loiske, Lena & Pasanen, Jussi (1998?) *Romska elever. Hur går det för dem i skolan?* Zigenarkonsulenterna. Resursförvaltningen för skola och socialtjänst, Stockholms stad
- Myndigheten för skolutveckling (2006) *Romer i Sverige – Tillsammans i förändring – Nationella skolmyndigheters insatser för stöd till utveckling av undervisning av romer*. PM Mai Beijer 2006-03-10
- Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, DO (2004) *Diskriminering av Romer i Sverige. – Rapport från DO:s projekt 2002 och 2003 om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av Romer*.
- Rodell Olgac, Christina (1998) "Vi är rädda att förlora våra barn" *Romska barn i Norden och Barnkonventionen*. Rädda barnen
- Rodell Olgac, Christina (2005) *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola Från hot till möjlighet*, Diss, Stockholm, HLS förlag Studies in Educational Sciences
- Skolverket (1999) *Romer och den svenska skolan* Rapport mars 1999, Dnr 98:2652
- Skolverket (2001) *Undervisning i och på de nationella minoritetsspråken – kartläggning av skolsituationen 2001*

- Skolverket (2002) *Flera språk- fler möjligheter. Utvecklingen av modersmålsstödet och modersmålsundervisningen*. Rapport 228, Best.nr. 03:787
- Skolverket (2005) *De nationella minoriteternas utbildningssituation*, Rapport 272, Best.nr. 05:929
- Skolverket (2006) *I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*. Rapport 285, Best.nr. 06:965
- Skolverket (2006) *Allmänna råd och kommentarer. För arbetet med att främja likabehandling och för att motverka diskriminering och annan kränkande behandling*, Best.nr. 06:964
- Socialstyrelsen (2006) *Omhändertaganden av romska barn*, Artikelnummer 2006-131-36, www.socialstyrelsen.se
- Statens invandrarverk (1996) *Romer – en minoritet i många länder*. Broschyr författad av Lindgren, Lars & Sandström, Bengt
- Stockholms stad (2006) *Stadens insatser för de nationella minoriteterna*, utlättande 2006:I RVI (Dnr 337-2951/2005)
- Sundell, Knut, El-Khoury, Bassam & Månsson, Josefin (2005) *Elever på vift. Vilka är skolkarna?* FoU-rapport 2005:15, Stockholms stad

BILAGA I–IV

Frågeguider för projektet

En fördjupad studie av romers skolsituation

2006-06-28

1. Föräldrar till romska elever
2. Romska elever
3. Kommunföreträdare
4. Lärare

Guiderna ska fungera som checklistor för att se att vi får svar på angelägna frågor. Det är viktigt att alla frågorna besvaras. Frågorna är huvudfrågor som gärna kan kompletteras med följdfrågor t ex om hur och varför.

1. Frågeguide till intervjuer med romska föräldrar

Namn, tel.nr, förälder till barnet x? Barnets ålder?

Hur var din egen skolgång?

Om förskola

Har du barn i förskola /har ditt barn gått i förskolan? Om ja, hur kom du fram till det beslutet? Om nej, varför inte?

Om barnets skola

Hur ser du på skolan som ditt barn går i?

Vilka kontakter har du med skolan? Hur har dessa varit? (Positiva? Negativa?)

Har du kunnat påverka ditt barns val av skola? I så fall, hur? Om nej, är det något du skulle ha velat?

Om barnets skolgång

Vilken årskurs, grupp osv går ditt barn i?

Hur ser du på romska eller blandade klasser?

Deltar ditt barn i modersmålsundervisning? Om ja, hur fungerar det? Om nej, varför inte?

Hur tycker du att det går för ditt barn i skolan?

Får ditt barn det stöd det behöver? Om ja, hur ser stödet ut? Om nej, vet du varför?

Känner du att du kan stödja ditt barn hemma med skolarbetet? Om inte, vilket stöd skulle du behöva för att klara det?

Upplever du att ditt barn har samma möjligheter som de svenska barnen ? Om inte, varför?

Om det sociala livet i skolan

Trivs ditt barn i skolan?

Hur fungerar det med kamratrelationer i skolan för ditt barn?

Har ditt barn någonsin utsatts för mobbning eller diskriminering? Om ja, hur har skolan reagerat på det?

Övrigt

Hur ser du på din pojkes respektive flickas framtid? Yrkesval, etc?

Har du några tips till den svenska skolan som skulle göra det bättre för romska barn?

2. Intervjuguide för intervju med romska skolbarn

Namn, tel.nr, skolans namn, kommun

Om förskola

Har du gått i förskola? Om ja, vad tyckte du om det? Om nej, varför inte?

Om skolan

Vad tycker du om din skola?

Hur trivs du med dina lärare?

Om undervisningen

Vilken sorts klass går du i (romsk eller annan klass). Hur fungerar det tycker du?

Går du i modersmålsundervisning? Om ja, hur fungerar det? Om nej, varför inte?

Får du den hjälp du behöver i skolan?

Kan du få hjälp hemma om det behövs?

Om det sociala livet i skolan

Vad tycker du om din klass?

Hur trivs du med dina kamrater?

Finns mobbning eller annan diskriminering i din skola?

Om ja, hur tycker du att skolan reagerar på det?

Övrigt

Hur ser du på skolk?

Vad vill du göra efter skolan efter att du är färdig med skolutbildningen (inte vad ska du göra i eftermiddag efter skolan)?

Är det skillnad för romska pojkar och flickor när det gäller framtid, yrke etc?

I så fall, vad tycker du om det?

Tycker du att pojkar och flickor blir bemötta på ett jämställt sätt i skolan?

Är det nåt du tycker myndigheter behöver veta för att göra det bättre för romska barn i skolan?

3. Intervjuguide för intervjuer med kommunföreträdare ang. romska skolbarn (skolchefer, rektorer)

Namn, tel.nr, kommun

Skolans beredskap

Hur många romska skolbarn uppskattar ni att ni har?

Hur vet ni det?

Vilken planering finns för romska skolbarn, utifrån vilka principer arbetar ni?

Hur arbetar ni för att få barnen att komma till förskolan och skolan?

Elevernas rättigheter

Hur tillvaratar ni romska skolbarns särskilda rättigheter utifrån skyddet för nationella minoriteter?

Finns någon planering för hur de särskilda rättigheter som nationella minoriteter har i kommunen ska tillvaratas?

Hur många får modermålsundervisning? Skälet till att så många/få får det?

Hur är modersmålsundervisningen och studiehandledningen upplagd? Hur fungerar den? Om inte, vilka är orsakerna?

Hur ser resursfördelningen till romska skolbarn ut?

Skolgångens organisering

Hur ser de romska barnens skolgång i allmänhet ut?

Har ni klasser med enbart romska barn? Varför/inte? Hur fungerar det?

Erfarenheter

Hur ser ni på romska pojkars respektive flickors möjligheter till studier, yrken etc?

Vad är särskilt svårt i allmänhet?

Vad är särskilt positivt?

Tips till oss för att förbättra för romska skolbarn?

Finns något lärande exempel i kommunen?

Hur kom ni fram till just denna insats?

Hur vet man att den fungerar? Finns utvärderingar?

Vilken varaktighet har exemplet?

Vad skulle ni vilja förmedla om exemplet till andra?

Är insatserna inkluderande eller exkluderande?

4. Intervjuguide med lärare för romska skolbarn

Namn tel.nr skola, kommun

Egen bakgrund

Hur länge har du varit lärare?

Vilken bakgrund har du? (lärarutbildning, erfarenhet i övrigt)

Hur länge har du varit lärare för romska skolbarn?

Erfarenheter

Vilka kvalifikationer tycker du man bör ha som lärare för att arbeta med romska skolbarn?

Hur ser du på att ha klasser med enbart romska skolbarn jfr med blandade klasser?

Vilka är dina erfarenheter hittills? Vad bör man tänka på?

Skolans organisering

Får du de resurser och det stöd du behöver av skolledningen och kommunen?

Finns mobbning eller diskriminering av romska skolbarn på skolan?

Vilka åtgärder vidtar ni i så fall?

Hur arbetar ni med skolnärvaron?

Hur ser era föräldrakontakter ut? Hur har ni arbetat för att etablera kontakterna?

Övrigt

Hur ser du på barnens framtidsutsikter?

Har du i övrigt synpunkter som du vill förmedla till oss?

BILAGA 5

Förteckning av kommuner som har elever, berättigade till modersmålsundervisning i romani chib 2006, samt antalet deltagande elever. Gäller varieteterna kalderari/lovvara samt kalé

Kommun namn	Antal berättigade Kaledrari/Lovari	Antal deltagande	Antal berättigade Kalé	Antal deltagande
Alingsås	13	5	0	0
Arboga	11	1	0	0
Bengtsfors	3	0	0	0
Bjuv	14	0	5	0
Borlänge	1	0	0	0
Borås	24	6	1	0
Botkyrka	1	0	2	0
Boxholm	5	0	0	0
Burlöv	7	0	0	0
Båstad	1	0	0	0
Eksjö	2	1	0	0
Emmaboda	12	0	4	0
Eskilstuna	10	0	0	0
Eslöv	7	0	0	0
Fagersta	1	0	0	0
Falkenberg	2	0	0	0
Falköping	14	2	0	0
Flen	0	0	1	0
Gnosjö	3	0	0	0
Gotland	2	0	0	0
Gävle	1	0	0	0
Göteborg	95	14	19	1

Hallsberg	6	0	0	0
Halmstad	7	0	0	0
Haninge	17	1	0	0
Helsingborg	46	15	11	5
Herrljunga	15	12	13	13
Huddinge	2	0	2	0
Hultsfred	4	0	2	0
Hylte	5	0	0	0
Hällefors	1	0	0	0
Härnösand	3	0	4	0
Härryda	2	0	0	0
Hässleholm	12	0	0	0
Järfälla	1	0	1	0
Jönköping	3	1	3	0
Karlshamn	1	0	0	0
Karlskrona	21	0	0	0
Karlstad	15	0	0	0
Katrineholm	17	0	0	0
Klippan	0	0	7	0
Kumla	3	0	0	0
Kungsbacka	3	3	0	0
Kungälv	1	0	0	0
Köping	17	0	2	0
Laholm	4	0	0	0
Landskrona	21	0	0	0
Lidköping	6	0	0	0
Lilla Edet	1	0	0	0
Lindesberg	3	0	0	0
Linköping	19	1	4	0
Luleå	0	0	1	0

Lund	9	0	0	0
Malmö	112	14	39	4
Mark	0	0	2	0
Markaryd	0	0	3	0
Mellerud	0	0	1	0
Mjölby	3	0	1	0
Motala	2	0	0	0
Mullsjö	2	0	0	0
Munkedal	21	9	1	0
Möndal	2	0	0	0
Mönsterås	1	0	0	0
Norrköping	85	34	2	0
Nybro	1	0	0	0
Nässjö	1	0	0	0
Olofström	2	0	0	0
Oskarshamn	3	0	1	0
Partille	4	2	1	0
Ronneby	12	0	2	0
Skellefteå	1	0	1	0
Skövde	1	0	0	0
Sollentuna	1	0	0	0
Staffanstorp	4	0	0	0
Stockholm	138	76	1	0
Strängnäs	2	0	0	0
Sundbyberg	1	0	0	0
Sundsvall	10	3	0	0
Svalöv	1	0	0	0
Svedala	0	0	4	0
Söderhamn	1	0	0	0
Södertälje	2	0	0	0

Torsby	1	0	0	0
Trelleborg	4	0	0	0
Trollhättan	23	21	0	0
Täby	1	0	0	0
Töreboda	3	0	0	0
Uddevalla	1	0	1	0
Ulricehamn	1	0	0	0
Uppsala	6	0	0	0
Vänersborg	43	42	0	0
Värnamo	0	0	7	0
Västervik	6	0	1	1
Västerås	23	0	1	0
Växjö	0	0	3	0
Ånge	2	0	0	0
Åstorp	11	2	0	0
Örebro	93	46	1	0
Östra Göinge	1	0	0	0

Hur har romska skolbarn det i skolan? Hur ser romska föräldrar på sina barns utbildning och framtid? Hur många läser sitt modersmål och i vilken omfattning får alla barn kunskap om romsk kultur? I denna studie har Skolverket undersökt hur det ser ut i skolan för romska barn och hur man kan förbättra deras situation genom åtgärder på både kommun- och skolnivå.

Studien har genomförts som fallstudier i ett antal skolor och tillsammans med representanter för romer. Intervjuer med skolchefer, rektorer, lärare, föräldrar och elever ligger till grund för resultaten, liksom litteraturstudier och tidigare undersökningar.

Rapporten vänder sig till både politiker, tjänstemän och verksamheter i skolan och kan fungera som underlag för planering, beslut och utveckling av den egna verksamheten.

Skolverket

www.skolverket.se